

Denis Njari

(Pedagoški fakultet Dániel Berzsenyi, Zapadnomađarsko sveučilište, Szombathely)

MAĐARI ISTOČNE SLAVONIJE IZMEĐU DVAJU SVJETSKIH RATOVA

UDK 94(497.5=511.141 Slavonija)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 10. 2. 2016.

U radu se, prvenstveno na temelju arhivske građe nastale terenskim istraživanjem Imre Deáka u istočnoj Slavoniji u drugoj polovici tridesetih godina 20. stoljeća, pokušava prikazati društveno, političko, gospodarsko, kulturno i vjersko stanje mađarske nacionalne manjine u međuratnom razdoblju.

Ključne riječi: Mađari, istočna Slavonija, mađarska nacionalna manjina, manjinska politika, Kraljevina Jugoslavija

Dosadašnje spoznaje i metodologija

Povijest mađarske nacionalne manjine u Hrvatskoj, odnosno prvenstveno u Slavoniji, općenito je vrlo slabo istražena,¹ a posebice u razdoblju između

¹ Izbor iz bibliografije na hrvatskom jeziku: Josip Gujaš Đuretin, Nacionalna obrana Mađara u Slavoniji na prijelomu XIX i XX st. u okviru Slavonske akcije, *Historijski zbornik* 23-24 (1970-1971), 45-96.; Božena Vranješ Šoljan, Naseljavanje Mađara u Slavoniji 1880.-1910., u: *Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević: zbornik povodom 70. rođendana*, Zagreb, 2003., 257-270.; Ivica Miškulin, Neki podaci o brojnosti i položaju etničkih manjina u Slavoniji međuratnog razdoblja, *Kolo*, 4/2003, 407-417.; Martina Grahek Ravačić, Mađari kao neprijatelji: rad Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Primjer: kotar Bjelovar, *Časopis za suvremenu povijest*, 44 (2012), br. 1, 37-52.

Izbor iz bibliografije na mađarskom jeziku: U nešto većem opsegu objavljena su istraživanja u okviru mjesečnika *Hagyaték*, u izdanju Saveza mađarskih udruga (Magyar Egyesületek Szövetsége), i *Rovátkák te Horvátországi Magyarorság*, u izdanju Demokratske zajednice Mađara Hrvatske (Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége). Od ostalih: Ferenc Mák, Magyarok Horvátországban, u: *Magyar Kisebbség*, 3 (9-10), 1997.; *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*, 1994., 9-42.; Olga Penavin, *A nagycsaládszervezet Szlavóniában*, Novi Sad, 1981., Olga Penavin, *Szlavóniai hétköznapiak*, Novi Sad, 1973., Olga Penavin, *Szlavóniai (kórógyi) szótár*, Nap Kiadó, 2000.; József Csörgits, *Nádcsövön szíta a lelköt*, Osijek, 2003.; Dávid Kelemen, *Szentlászló*, Osijek, 1997.; Károly Lábad, *Egyházak Alsó-Baranyában és Szlavóniában*, Osijek, 2012.; Károly Lábad, *Boranyja*, 2007.; Tünde Zentai, *Rétfalu*, Pannónia könyvek, 2008.; Tünde Zentai, *Drávaszög és Szlavónia*, Pečuh, 2012.; A

dvaju svjetskih ratova. I postojeći prikazi povijesti Mađara u pravilu su vrlo sažeti i općeniti.² Razloge tomu prvenstveno treba tražiti u nedovoljnom poznavanju mađarskoga jezika među hrvatskim povjesničarima, a u nešto manjoj mjeri i u nepoznavanju hrvatskoga jezika među mađarskim povjesničarima. Povrh toga, za mađarsku su historiografiju hrvatski Mađari istraživački neatraktivni vjerojatno i stoga što se ubrajaju među najmanje mađarske manjine u okvirima Karpatskoga bazena. Pritom treba posebice razlikovati slavonske Mađare i baranjske Mađare,³ kao dvije potpuno različite manjinske skupine unutar današnje Hrvatske.

Baranjski Mađari postali su nacionalna manjina tek nakon završetka Prvoga svjetskog rata, kada je južni dio mađarske županije Baranja odcijepljen od prijeratne Kraljevine Ugarske i pripojen novoosnovanoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Preciznije, na tzv. Novosadskoj skupštini 25. studenoga 1918. godine donesena je odluka kojom je područje (hrvatske) Baranje, zajedno s Bačkom i Banatom, priključeno Kraljevini Srbiji.⁴ Na taj je način već i prije formalnog ujedinjenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom Baranja administrativno i upravno potpala pod izravnu srpsku vlast. Izravna srpska uprava nad Baranjom nastavljena je i nakon 1929. godine, kada je Kraljevina Jugoslavija podijeljena na banovine, a Baranja je uključena u Dunavsku banovinu sa sjedištem u Novom Sadu. Ta je podjela ostala aktivna sve do 1941. godine, te Baranja nije uključena niti u Banovinu Hrvatsku sporazumom Cvetković-Maček 23. kolovoza 1939. godine. Iako je Nezavisna Država Hrvatska već od samoga početka, odnosno od administrativne podjele 10. srpnja 1941. godine, imala upravnu jedinicu pod nazivom *Velika župa Baranja*, NDH nikada nije upravljala područjem sjeverno od rijeke Drave, budući da je već na zasjedanju mađarskog parlamenta 10. travnja 1941. godine hrvatski dio Baranje pripojen natrag mađarskoj Baranji sa sjedištem u Pečuhu. Pod hrvatsku upravu Baranja dolazi tek nakon Drugoga svjetskog rata, razgraničenjem između federalnih jedinica novoosnovane jugoslavenske države.

bizalom pecséte alatt. Két püspöki vizitáció (1817 és 1885.), Exodus, Budapest, 2004.; Sándor Bencze, József Kel, *Körögyi Tükör*, 1. dio, Beli Manastir, 2009.

² Orsolya Žagar Szentesi, Jezik i kulturna povijest Mađara na području Slavonije i Baranje, u: *Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije*, katalog izložbe, 2009., 610-615.; *Hungarians in Croatia*, Budapest, 1993.; Lajos Arday, *Magyarok a szomszédos államokban*, u: *Politikai tanulmány*, 1990.; Zoltán Bihari, *Magyarok a Világban. Kárpát-medence*, 2000. i sl.

³ Pod pojmom 'baranjski Mađari' u ovom se radu misli na Mađare koji naseljavaju današnju hrvatsku Baranju, dio Osječko-baranjske županije koji s južne strane omeđuje rijeka Drava, s istočne rijeka Dunav, a sa sjeverne današnja mađarsko-hrvatska državna granica. Zabunu može prouzročiti činjenica da i u Mađarskoj postoji županija Baranja, koja se prostire u današnjoj Mađarskoj, sjeverno od hrvatske Osječko-baranjske županije.

⁴ Ta je odluka 4. lipnja 1920. godine Trianonskim ugovorom između Saveznika i Mađarske i formalno potvrđena.

Zbog navedenih razloga, baranjske se Mađare ne može smatrati nacionalnom manjinom u Hrvatskoj u razdoblju između dvaju svjetskih ratova te se ovaj rad njima stoga detaljnije i ne bavi. Najveći broj Mađara u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova preostao je u području istočne Slavonije, ponajviše u osječkom kraju (posebice južno od Osijeka), u Đakovštini (posebice zapadno od Đakova) te vukovarskom kraju (u zapadnom Srijemu, južno od Vukovara, tj. jugoistočno od Vinkovaca). Jasno je dakle da su već i na tom području gdje su živjeli u nešto većem broju Mađari živjeli u enklavama koje su međusobno bile relativno udaljene i bez mogućnosti administrativnog povezivanja. Nešto manji broj Mađara ostao je živjeti i u zapadnoj Slavoniji (područje istočno od Bjelovara) te u sjevernoj Slavoniji (istočno i južno od Virovitice). Međutim, u sjevernoj i zapadnoj Slavoniji između dvaju svjetskih ratova Mađari su živjeli u znatno manjem broju nego u istočnoj Slavoniji te u naseljima u kojima su bili znatno isprepleteniji s hrvatskim stanovništvom.

Materijal/izvori

Arhivska građa korištena za potrebe ovog rada čuva se u arhivu Državne knjižnice Szécsényi u Budimpešti u zbirci rukopisa⁵ i pisana je isključivo na mađarskom jeziku. Veći dio rukopisa nastao je 1937. godine, a manji dio – uglavnom djelomično obrađeni statistički podatci – 1939. godine. Sama građa nastala je na temelju terenskih istraživanja Imre Deáka⁶ koji je osobno pohodio devet istočnoslavonskih mjesta između 1935. i 1937. godine. Svoje je bilješke sastavio na temelju izravnog razgovora s pripadnicima mađarske nacionalne manjine, posebice konzultirajući se s onima koji su imali nešto značajniju ulogu u životu pojedine zajednice. U naseljima gdje su stanovnici bili većinom reformirane vjeroispovijesti mnoštvo informacija crpi od župnika (jer su reformirani župnici bili Mađari), a u naseljima gdje su prevladavali katolici konzultirao se s imućnijim ili obrazovanim mještanima. Međutim, i sam navodi na kraju opisa svakog pojedinog mjesta da je dobivene informaci-

⁵ Országos Szécsényi Könyvtár (dalje: OSZK), F 625 K-432/1/87 (1939), F 625 K-432/2/87 (Laslovo), F 625 K-432/3/87 (Hrastin), F 625 K-432/4/87 (Vladislavci), F 625 K-432/5/87 (Retfala), F 625 K-432/6/87 (Osijek), F 625 K-432/7/87 (Đakovački Selci), F 625 K-432/8/87 (Ivanovci Đakovački), F 625 K-432/9/87 (Stari Jankovci), F 625 K-432/10/87 (Čakovci)

⁶ Imre Deák bio je somborski odvjetnik u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, a kasnije je bio i djelatnik mađarskoga parlamenta. Objavio je i članak u književnom časopisu *Kalangya* 1943. godine. Enikő Sajti: A magyar állam berendezkedése a Délvidéken 1941–1944., *Limes* 2009., br. 2., Tudományos Szemle, *Délvidék 1941-1944.*, 67.; Imre Deák, Zombor város díszpolgára, *Kalangya*, 1943., br. 10.; Imre Deák, A Délvidék ipara, kereskedelme és a bezdán-kisköszegi híd, *Kalangya*, XII., br. 6., 1943., str. 241-246. Imre Deáka koji je vršio istraživanje istočnoslavonskih Mađara ne treba miješati s njegovim imenjakom i prezimenjakom, reformiranim župnikom u Bugyi (selo u mađarskoj županiji Pešta), koji je umirovljen 1937. godine. *A Dunamelleki Református Egyházkerület Jegyzőkönyve, 1937.*, 212.

je provjerio na više mjesta i tek nakon što ih je mogao potvrditi zapisao ih je. Kao cilj toga istraživanja navodi „pisanje monografije sela“. Međutim, osim u vrlo malom dijelu, predmet interesa tih istraživanja prvenstveno je razdoblje monarhističke Jugoslavije, a na ranije se razdoblje referira samo za usporedbu sa suvremenim (međuratnim) stanjem. Usto, te bilješke sadrže i vrlo osjetljive političko-društvene podatke koje cenzorska služba monarhističke Jugoslavije nikada ne bi odobrila. Osim toga, te su „monografije“ bile u potpunosti dovršene već 1937. godine, a nikada nisu ni djelomično objavljene niti u Mađarskoj. Te činjenice ponovno ukazuju na to da njihova svrha vjerojatno nikada i nije bila kulturno-znanstvene, nego političke prirode.

Devet istočnoslavonskih naselja uključenih u istraživanje mogu se podijeliti u tri skupine prema zemljopisnom kriteriju. Prvu skupinu obuhvaćaju naselja osječkog kraja: Vladislavci, Hrastin, Laslovo i Retfala, drugu skupinu naselja zapadne Đakovštine: Đakovački Selci i Ivanovci Đakovački, a treću skupinu naselja vukovarskog kraja (ili zapadnosrijemskog) u koju pripadaju Čakovci i Stari Jankovci. U posebnu kategoriju pripada grad Osijek kao jedino urbano naselje koje je detaljnije spomenuto u bilješkama. Ipak, i to je samo podjela naselja koja su bila predmetom terenskih istraživanja između 1935. i 1937. godine, a nikako svih istočnoslavonskih naselja u kojima su Mađari činili značajniji udio stanovništva. Tako su primjerice u osječkom kraju iz istraživanja izostavljena naselja (Tenjski) Antunovac i Korođ (u neposrednoj blizini Laslova), a s vinkovačkog područja Marinci (kod Nuštra). Ipak, i u postojećem obliku, koji nije sveobuhvatan, materijal prikupljen s terena vrlo je dragocjen za pokušaje rekonstrukcije društveno-političke situacije mađarske nacionalne manjine u istočnoj Slavoniji u razdoblju između dvaju svjetskih ratova.

Tablica 1: Stanovništvo po nacionalnosti u analiziranim naseljima polovicom tridesetih godina 20. stoljeća⁷

Mjesto	Broj stanovnika	Mađara	Hrvata	Nijemaca	Srba
Vladislavci	1250	1136	52	62	0
Hrastin	670	605	15	0	50
Laslovo	1100	1080	20	0	0
Retfala	8000	800	4200	1600	1400
Đ. Selci	1380	380	550	450	0
Ivanovci Đ.	650	434	175	41	0
Čakovci	980	735	31	42	172
Stari Jankovci	1300	1002	139	182	43
Ukupno	15330	6172	5182	2377	1665

⁷ OSZK, F 625 K-432/1/87

Znajući da je u Mađarskoj između dvaju svjetskih ratova na vlasti bila vlada pod dominacijom Miklósa Horthyja, poznatog po odbijanju pomirenja s posljedicama Trianonskog ugovora,⁸ moguće je da je upravo Imre Deák imao misiju „snimanja“ stanja mađarske manjine u Hrvatskoj tridesetih godina 20. stoljeća. Općepoznato je da je Hitler nudio Horthyju upravu nad cjelokupnom Hrvatskom kao „nagradu“ za mađarsku lojalnost njemačkim interesima i vojnu pomoć u svladavanju Kraljevine Jugoslavije.⁹ Moguće je da je mađarsku vladu stoga već i nešto ranije zanimalo društveno, gospodarsko i političko stanje mađarske manjine u Hrvatskoj jer bi u slučaju eventualnih promijenjenih okolnosti brojni, gospodarski snažni i organizirani slavonski Mađari mogli preuzeti vodeću ulogu u društvenom, gospodarskom i političkom upravljanju nad Hrvatskom ili njezinim slavonskim dijelom. Međutim, uvidjevši brojčano stanje Mađara u Hrvatskoj, moguće upravo na temelju građe koja je ovdje konzultirana, u potpunosti je otklonjena bilo kakva ideja mađarske dominacije nad Hrvatskom. „Jedini“ teritorijalni zahtjev prema Hrvatskoj bio je glede pripojenja Međimurja mađarskoj županiji Zala te već spomenuto ponovno objedinjavanje baranjske županije.¹⁰

Opće političko-društveno stanje Mađara

Mađari u Slavoniji nakon završetka Prvog svjetskog rata nalazili su se u potpunom društvenom, političkom, kulturnom i gospodarskom rasulu. Raspadom Austro-Ugarske Monarhije izgubili su značajnog pokrovitelja u vidu mađarske (ugarske) vlade koja ih je značajno podupirala krajem 19. i u prvim dvama desetljećima 20. stoljeća. Jedan od najpoznatijih oblika te potpore bilo je osnivanje julijanskih škola u naseljima gdje su Mađari bili u značajnijem broju te u osnivanju julijanskih društava koja su kulturno i gospodarski potpomagala slavonske Mađare.¹¹ Na kulturnom planu najznačajniji je događaj svakako početak izdavanja novina *Szlavóniai Magyar Újság* 1908. godine.¹²

⁸ Na hrvatskom jeziku više o tome u: Péter Hanák, *Povijest Mađarske*, Zagreb, 1995., 122-147. i László Kontler, *Povijest Mađarske. Tisuću godina u Srednjoj Europi.*, Zagreb, 2007., 331-389.

⁹ Marica Karakaš Obradov, Migracije mađarskog stanovništva na hrvatskom području tijekom Drugog svjetskog rata i neposredno posije, *Tokovi istorije* 1/2012., 87-88.; István Tarsoly, *Magyarország a XX. században*, Szekszárd, 2000.; Gyula Juhász, *A háború és Magyarország, 1938–1945.*, Akadémiai Kiadó, 1986.; Ignác Romsics, *Magyarország története a XX. században*, Budapest, 2005.

¹⁰ István Ravasz, *A délvideki hadművelet - Visszatér a Délvidék 1941.*, Budapest, 2011.; Péter Sipos, Jugoszlávia felosztása 1941-ben, *Historia*, 9, 2011.

¹¹ O Julijanskoj akciji više u: Josip Gujaš Đuretin, Nacionalna obrana Mađara u Slavoniji, 45-96

¹² Denis Njari, Osječko mađarsko novinstvo s početka 20. stoljeća, u: *Osječki zbornik* 31/32., Osijek, 2016.

Te su tjedne novine Mađarima donosile i političke vijesti, ali i one gospodarske naravi, kao o tome gdje se može kupiti jeftino poljoprivredno zemljište, savjete za unaprjeđenje poljoprivrednog gospodarstva, mogućnosti kreditiranja i sl. *Szlavóniai Magyar Újság* objavljivao je i književne ulomke različitih književnika, a bio je izdavan do 10. studenoga 1918. godine. Kao priloge objavljivao je krajem godine i kalendare za sljedeću godinu s brojnim popratnim tekstovima, a povremeno su u okviru uredništva iste izdavačke kuće objavljivane i razne knjige. I u novoosnovanoj južnoslavenskoj državi bilo je pokušaja obnavljanja novinske djelatnosti za potrebe slavonskih Mađara, no bez trajnih uspjeha.

Julijanske škole – i mjesne (osnovne) i posebice srednje (željezničarske) – omogućavale su besplatno školovanje djeci pripadnika mađarske nacionalne skupine ili onima koji su se tako izjasnili. Na te je škole političku ostricu bila usmjerila hrvatska oporbena politika, smatrajući ih sredstvom za odnarođivanje, odnosno asimilaciju Hrvata. Uistinu je bilo Hrvata koji su bili privučeni mogućnostima koje su pružale julijanske škole, kao i mogućim budućim zapošljavanjem u sustavu državnih željeznica (za koje je preduvjet bilo poznavanje mađarskog jezika). Pored toga, u Osijeku i drugim slavonskim gradovima razvila se mreža službenika Mađara zaposlenih u raznim gradskim i državnim institucijama, a u nacionalnom smislu Mađarima se izjašnjavao i nezanemarliv broj pripadnika židovske vjeroispovijesti. Međutim, svi ti službenici i djelatnici željeznica, koji u pravilu i nisu bili pripadnici starosjedilačkog mađarskog stanovništva u Slavoniji, raspadom Austro-Ugarske Monarhije masovno su prihvaćali mogućnost optiranja i odselili u Mađarsku, ne želeći živjeti kao manjina u većinski slavenskoj državi. Slično tome, Slavoniju je napustila i većina julijanskih učitelja sa svojim obiteljima, jer se i njihova, u pravilu promađarska, ideologija u potpunosti razlikovala od ideje (južno)slavenskoga jedinstva. Njihovim odlaskom, raspala se politička horizontala moći koja je politički usmjeravala i ruralno stanovništvo, te je i ono u političkom, društvenom i intelektualnom smislu ostalo praktički obezglavljeno. U relativno najboljoj situaciji našli su se Mađari vjernici reformirane (kalvinske) vjeroispovijesti jer su njihovi župnici bili isključivo Mađari, te se u nekolicini reformiranih župa i dalje moglo nastaviti obavljati bogoslužje i crkveni vjeronauk na mađarskom jeziku. Mađari katoličke vjeroispovijesti ostali su i bez te mogućnosti, jer su im župnici većinom bili Hrvati koji nisu znali mađarski jezik, a i biskup Antun Akšamović bio je poznat po svojim antimadžarskim i hungarofobnim stavovima.¹³

U gospodarskom smislu Mađari su u većini analiziranih naselja nastavili napredovati i u pravilu su bili u boljoj gospodarskoj i socijalnoj situaciji od

¹³ O biskupu Antunu Akšamoviću i njegovim stavovima više u: Domagoj Tomas, *Apostolska administratura za sjevernu Slavoniju i Baranju u kontekstu crkveno-državnih odnosa*, doktorski rad, Zagreb, 2015.; Slađana Josipović Batorek, *Odnos komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi u Đakovačkoj ili Bosanskoj i Srijemskoj biskupiji u vrijeme biskupa Antuna Akšamovića*, doktorski rad, Zagreb, 2010.

hrvatskoga stanovništva. Dijelom se to vjerojatno može zahvaliti prednostima koje su stekli dok su još živjeli u povlaštenim uvjetima u doba Austro-Ugarske Monarhije, ali u više je primjera vidljivo da su nastavili gospodarski napredovati i u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, kada im situacija nije bila nimalo politički naklonjena, nego ih je u brojnim slučajevima i diskriminirala po nacionalnoj osnovi, posebice u agrarnoj reformi.

Mađarsko stanovništvo osam detaljnije analiziranih naselja može se podijeliti u dvije skupine s obzirom na vrijeme doseljenja na područje istočne Slavonije. Prva skupina stanovništva tih naselja može se nazvati autohtonom jer mađarsko stanovništvo ima zabilježen kontinuitet još od srednjega vijeka, a to su naselja Hrastin, Laslovo i Retfala. U drugu skupinu ubraja se ostalih pet naselja (Vladislavci, Čakovci, Stari Jankovci, Ivanovci Đakovački i Đakovački Selci), u koja su se Mađari doselili tijekom 19. stoljeća. Iz te skupine bi se eventualno mogli izdvojiti Vladislavci, koje je osnovalo isključivo mađarsko stanovništvo 1836. godine, dok su u ostala četiri naselja Mađari živjeli zajedno s Hrvatima i Nijemcima (samo je u Čakovcima zabilježen nešto veći udio Srba). Navedene se dvije skupine mađarskih naselja razlikuju i po vjerskoj pripadnosti; tako su Mađari u prvoj skupini bili prvenstveno reformirane (kalvinske) vjeroispovijesti, a u drugoj skupini katoličke.

Mađari u istočnoj Slavoniji u međuratnom razdoblju uglavnom nisu bili upoznati s političkom i općenito društvenom situacijom u Mađarskoj. Kao glavna sredstva javnog informiranja o situaciji u Mađarskoj tada su im mogli poslužiti ili radio-aparat ili tisak (novine). Međutim, izuzev Čakovaca, gdje je bilo pet radio-aparata među Mađarima, i Ivanovaca Đakovačkih, u kojima ih je bilo dva, u nijednom drugom analiziranom naselju među mađarskim stanovništvom nije bio zabilježen nijedan radio-aparat. Unutar Hrvatske u međuratnom razdoblju nisu izdavane novine na mađarskom jeziku, tako da su Mađari čitali uglavnom novine na mađarskom jeziku izdavane na području Vojvodine. Tako su u analiziranih 6 sela u kojima su zabilježeni podatci o novinskim pretplatnicima 1937. godine¹⁴ zabilježena 143 pretplatnika na neke od novina na mađarskom jeziku. Od toga je broja 91 pretplatnik bio pretplaćen na *Friss Ujság* koji se izdavao u Senti, u sjevernom Banatu. Međutim, iako su podatci nepotpuni i nepoznati za sva naselja, ipak ukazuju na određene trendove. Tako je najviše zabilježenih pretplatnika na neke mađarske novine zabilježeno u Hrastinu, ukupno 71 pretplatnik, od čega 65 na već spomenuti *Friss Ujság*. Drugo naselje po zastupljenosti pretplatnika bili su Čakovci s 41 pretplatnikom, a ostala su četiri naselja imala 16 ili manje pretplatnika na neke mađarske novine. Doduše, za novine *Napló* navodi se da su ih mještani Đakovačkih Selaca i Starih Jankovaca kupovali 'pojedinačno', odnosno po

¹⁴ Podatci o novinskim pretplatnicima na mađarske novine doneseni su samo za naselja Hrastin, Đakovački Selci, Ivanovci Đakovački, Čakovci i Stari Jankovci.

primjerku, a u Hrastinu su bila tri pretplatnika na te novine. Vjerojatno se radi o novinama koje su se punim nazivom nazivale *Bácsmegyei Napló*, a izdavane su u Subotici,¹⁵ no taj podatak nije izričito naveden u izvorima. U Čakovcima je bilo čak 25 pretplatnika na izvjesne *Uj hirek*, dok je u Ivanovcima Đakovačkim zabilježen svega jedan pretplatnik na te novine, a u ostalim mjestima nijedan. U Čakovcima je bilo i 10 pretplatnika na *Reggeli Újság*,¹⁶ (pretplatnika na *Reggeli Újság* bilo je 4 u Starim Jankovcima i 1 u Hrastinu), a zanimljivost je da u Čakovcima nije bilo nijednog pretplatnika na *Friss Újság*, koji je inače u ostalim naseljima u istočnoj Slavoniji bio najčitaniji među Mađarima.

Demografija

Priložena tablica (na kraju rada) uključuje podatke o potvrđenom broju Mađara koje je Imre Deák prikupio ili tijekom svog terenskog istraživanja ili, kako navodi, „od svojih informanata“ između 1935. i 1937. godine.¹⁷ U analizirana je naselja Imre Deák putovao „vlakom, kolima, pješice (...) u svako godišnje doba ako sam imao vremena“.¹⁸ Podatke je središao tijekom 1938. godine, a rukopis poslije 1939. godine više nije doručivao. S lijeve su strane tablice uvršteni podaci i za 1910. godinu, kako bi se mogli usporediti sa stanjem u drugoj polovici tridesetih godina. S navedenom bi se tablicom mogli komparirati i podaci iz popisa stanovništva 1921. i 1931. godine po kotarevima, no oni su iz ove tablice izostavljeni iz prvenstveno tehničkih razloga. Već je i na prvi pogled potpuno očito kako podaci koje je Deák prikupio nisu cjeloviti i sveobuhvatni, posebice za nemađarske nacionalne skupine u naseljima koja je analizirao. Ipak, i takvi nepotpuni daju sliku o razmjerima asimilacije i nestanka mađarske nacionalne skupine u Hrvatskoj u razdoblju između dvaju svjetskih ratova. Posebno treba naglasiti da rubrikom „neistraženi“ Imre Deák u pravilu podrazumijeva raspršene Mađare u određenoj općini ili županiji (tablica je sastavljena prema županijskoj podjeli 1910. godine), a kojih je po njegovoj procjeni preostalo ukupno između 16 i 20 tisuća. Sveukupno s podacima koje je prikupio, taj broj iznosi oko 41 110 Mađara u Hrvatskoj 1938-1939. godine. Od toga broja svega ih je do 2000 moglo živjeti u neslavonskim županijama, ponajviše u Zagrebu i Međimurju, a svi su ostali bili slavonski Mađari. Đakovački kotar bio je jedan od rijetkih u kojima je broj Mađara u međuratnom razdoblju stagnirao, odnosno blago porastao, s 1857

¹⁵ István Apró i Vince Paál, *A határontúli magyar sajtó Trianontól a XX. század végéig*, Fejezetek a magyar sajtószabadság történetéből, Médiatudományi Intézet, 170.

¹⁶ *Reggeli Újság* izdavan u Novom Sadu ne treba miješati s istoimenim novinama izdavanim u isto vrijeme u Mađarskoj. István Apró i Vince Paál, *A határontúli magyar sajtó Trianontól*, 174.

¹⁷ Ta se rukopisna građa također čuva u Državnoj knjižnici Szécsényi u Budimpešti i pisana je mađarskim jezikom. OSZK, F 625 K-432/1/87

¹⁸ OSZK, F 625 K-432/1/87

Mađara 1910. godine na 1914 Mađara 1938. godine (porast za 57 osoba). Međutim, njihov udio u cjelokupnom stanovništvu kotara umanjio se jer su druge nacionalnosti imale veći demografski porast.

Tablica 2: *Udio stanovnika po nacionalnosti (u %) prema podacima prikupljenim tridesetih godina 20. stoljeća¹⁹*

Mjesto	Mađari	Hrvati	Nijemci	Srbi
Vladislavci	90,88	4,16	4,96	0,00
Hrastin	90,30	2,24	0,00	7,46
Laslovo	98,18	1,82	0,00	0,00
Retfala	10,00	52,50	20,00	17,50
Đ. Selci	27,54	39,85	32,61	0,00
Ivanovci Đ.	66,77	26,92	6,31	0,00
Čakovci	75,00	3,16	4,29	17,55
Stari Jankovci	77,08	10,69	14	3,31

Tablica 3: *Postotni udio stanovništva po nacionalnosti u hrvatskoj Baranji između 1910. i 1948. godine²⁰*

Godina	Mađari	Nijemci	Hrvati	Srbi	Južni Slaveni
1910.	39,94	26,80	19,44	11,95	31,39
1921.	33,64	32,86			31,84
1931.	24,86	29,42			38,06
1941.	36,01	27,49			33,21
1948.	31,72	8,41	35,18	21,26	56,44

Tablica 4: *Postotak Mađara u Slavoniji u odnosu na njihov broj 1910. godine²¹*

Godina	Udio
1910.	100,00
1921.	59,16
1931.	45,22
1941.	33,82
1948.	28,37

¹⁹ OSZK, F 625 K-432/1/87

²⁰ *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880-1991. po naseljima*, knjige 1-5, Državni zavod za statistiku, Zagreb 1998. U hrvatskoj je Baranji mađarska vlast provela popis stanovništva 1941. godine. Podatci u: László Sebők, *A horvátországi magyarok a statisztikák tükrében*, u: Lajos Arday, *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*, Budimpešta, 1994.; Richárd Gyémánt, Zsuzsa Drozdik, *A horvátországi magyarság területi és társadalomstatisztikai sajátosságai*, *Területi statisztika*, 4 (44), 361-380.

²¹ Isto.

Proučavajući postotni udio Mađara u Slavoniji u međuratnom razdoblju, vidljivo je da je broj Mađara najviše opao u razdoblju neposredno nakon Prvoga svjetskog rata. Taj se pad može pripisati djelovanju nekoliko čimbenika, no prvenstveno velikom iseljavanju Mađara iz Slavonije nakon što se raspala Austro-Ugarska Monarhija, odnosno nakon što je ugarska država ostala bez ikakve ingerencije nad Hrvatskom i Slavonijom. Otkaze su dobili Mađari koji su radili u sustavu željeznica, činovnici i službenici koji su radili u gradskim i županijskim administracijama te učitelji osnovnih i srednjih (poglavito željezničarskih) škola koji su dotad nastavu održavali na mađarskom jeziku. Svi su oni zajedno sa svojim obiteljima iskoristili mogućnost optiranja 1919. godine i iselili u novostvorenu mađarsku državu, ne želeći ostati živjeti u državi Južnih Slavena. Drugi dio uzroka tolikom padu broja Mađara između 1910. i 1921. godine može se pripisati prestanku izjašnjavanja Mađarima dijela ljudi koji su uz mađarski znali još neki jezik, a smatrali su da im izjašnjavanje pripadnosti mađarskoj nacionalnoj skupini može samo naškoditi u novoj državi koja je bila neprijateljski nastrojena prema njima. Mađari koji su se i dalje nastavili izjašnjavati Mađarima pretežno su bili oni koji su živjeli u seoskim naseljima, i to u nešto većem omjeru stanovništva. Mađari koji su živjeli raspršeni u manjem broju po selima zapadne Slavonije znatno su se brže asimilirali u hrvatsko stanovništvo nego Mađari koji su živjeli u istočnoj Slavoniji. Mađari istočne Slavonije su, pak, imali „problem“ završene demografske tranzicije, koja se završila dosta ranije nego kod hrvatskog i srpskog stanovništva koje je živjelo u okolini. „Problem“ velikog broja jedinaca posebno se i u analiziranim naseljima isticao kod reformiranoga (kalvinskoga) mađarskog stanovništva u istočnoj Slavoniji u međuratnom razdoblju.

Tablica 5: Stanovništvo u hrvatskoj Baranji po popisima 1910-1948. godine²²

Godina	Mađara	Nijemaca	Hrvata	Srba	Južnih Slavena (Hrvata i Srba)	Ukupno Baranja
1910.	20347	13655	9904	6090	15994	50943
1921.	16638	16253			15747	49452
1931.	13138	15548			20114	52846
1941.	18648	14238			17197	51781
1948.	16945	4494	18792	11357	30149	53417

Proučavajući demografska kretanja Mađara u hrvatskoj Baranji u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, pa i poslije Drugoga svjetskog rata, vidljivi su u velikoj mjeri različiti pokazatelji u odnosu na demografska kretanja Ma-

²² *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880-1991. po naseljima*, knjige 1-5; L. Sebök, *A horvátország magyarok a statisztikák tükrében*; R. Gyémánt, *Zs. Drozdik, A horvátország magyarok területi és társadalomstatisztikai sajátosságai*, 361-380.

đara u istočnoj Slavoniji. Tako je broj Mađara neposredno nakon Prvog svjetskog rata u znatno većoj mjeri opao u Slavoniji nego u Baranji. Uzroci tome prvenstveno su u činjenici da su Mađari u južnoj Baranji uglavnom živjeli u kompaktnim zajednicama, a u brojnim su naseljima činili ne samo relativnu, nego i apsolutnu većinu stanovništva. Ipak, u kontaktnim područjima gdje su živjeli s Hrvatima i Nijemcima mnogo ih je stupalo i u miješane brakove s Hrvatima i Nijemcima, te su mnoge obitelji imale dvojni identitet, a poneke i trojni. Izbijanje Drugoga svjetskog rata i pripojenje južne Baranje sjevernoj Baranji i Mađarskoj većina je mađarskog stanovništva dočekala kao oslobođenje, posebice stoga što su u međuratnom razdoblju bili izravno podređeni autoritativnoj srpskoj upravi (za razliku od slavonskih Mađara).²³ Slavonski su Mađari bili svjesni da im ni ishod Drugog svjetskog rata, kakav god on bio, ne će omogućiti povezivanje s matičnom mađarskom državom te se tome nisu ni nadali. Slavonski su se Mađari zbog toga mnogo ranije, brže i snažnije od baranjskih Mađara krenuli asimilirati u hrvatsko stanovništvo. Taj je proces u velikoj mjeri već započeo u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, za razliku od hrvatske Baranje, gdje proces asimilacije Mađara u hrvatsko stanovništvo započinje u snažnijoj mjeri tek nakon Drugog svjetskog rata. Tek su nakon Drugog svjetskog rata i Mađari južne Baranje izgubili iluzije o mogućem ponovnom povezivanju sa sjevernom Baranjom i Mađarskom u jednu državu, čega su slavonski Mađari postali svjesni već nakon Prvoga svjetskog rata.

Tablica 6: Postotak Mađara u Baranji u odnosu na njihov broj 1910. godine²⁴

Godina	Udio
1910.	100,00
1921.	81,77
1931.	64,57
1941.	91,65
1948.	83,28

²³ Kao primjer autoritativnog odnosa srpske uprave prema baranjskim Mađarima može se, osim isključivanja iz agrarne reforme, navesti i primjer srbizacije mađarskih osobnih imena i prezimena. Državna je uprava u službenim dokumentima mađarska imena 'prevodila' u srpska, unatoč velikom otporu stanovnika, pa su tako, primjerice, mađarsko osobno ime *István* prevodili u *Stevan*, *János* u *Jovan*, a prezimena iz *Sinkó* u *Šinković*, *Zsalakó* u *Žalaković*, *Gáspár* u *Gašparović* itd. Na taj su način mađarska prezimena izmijenjena do neprepoznatljivosti jer je, primjerice, *Gáspár István* postao *Stevan Gašparović*, a *Kovács János* po novome *Jovan Kovačević*.

²⁴ *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880-1991. po naseljima*, knjige 1-5; L. Sebök, *A horvátország magyarok a statisztikák tükrében*; R. Gyémánt, *Zs. Drozdik, A horvátország magyarok területi és társadalomstatisztikai sajátosságai*, 361-380.

Tablica 7: *Usporedba kretanja postotnog udjela Mađara u Baranji i Slavoniji*²⁵

Godina	Baranja	Slavonija
1910.	100,00	100,00
1921.	81,77	59,16
1931.	64,57	45,22
1941.	91,65	33,82
1948.	83,28	28,37

U desetak godina srpske vlasti nad južnom Baranjom nešto više od trećine Mađara se prestalo izjašnjavati Mađarima. Na području hrvatske Baranje, koju je 1941. godine ponovno pripojila Mađarska, iste je godine proveden i popis stanovništva.²⁶ Na tom je popisu vidljivo da se broj Mađara 1941. godine gotovo izjednačio s brojem Mađara 1920. godine, odnosno da su se povratkom južne Baranje pod upravu Mađarske Mađari većinom „desimilirali“, odnosno ponovno su se izjasnili Mađarima.²⁷

Tablica 8: *Mađarsko stanovništvo u Slavoniji u međuratnom razdoblju u usporedbi s njemačkim stanovništvom*

Godina	Mađari	Nijemci
1910.	121572	119429
1921.	71928	124156
1931.	54979	81472
1939.	41110?	
1948.	34454	

Tablica 9: *Postotni udio Mađara i Nijemaca u stanovništvu teritorija današnje Hrvatske*²⁸

Godina	Mađari	Nijemci
1910.	4,10	3,85
1948.	1,36	0,27

Kretanje broja Mađara u Slavoniji u međuratnom razdoblju može se usporediti s kretanjem broja Nijemaca u istom razdoblju i na istom području. Te

²⁵ Isto.

²⁶ R. Gyémánt, Zs. Drozdik, A horvátország magyarság területi és társadalomstatistikai sajátosságai, 361-380.

²⁷ Pritom treba napomenuti da je ponovnim pripajanjem južne Baranje Mađarskoj doselio i dio stanovnika iz Mađarske, koji su uglavnom zaposleni u lokalnim upravnim organima. Ipak, radilo se o manjem broju ljudi koji generalno nisu mogli utjecati na opća demografska kretanja.

²⁸ *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880-1991. po naseljima*, knjige 1-5.

su dvije nacionalne skupine donekle bile u sličnom položaju jer su i Nijemci i Mađari u razdoblju Austro-Ugarske Monarhije smatrani narodom (a ne nacionalnom manjinom), bez obzira na to gdje su živjeli, pa tako i u Slavoniji. Raspadom te državne tvorevine i nastankom nove južnoslavenske države oba su naroda postala nacionalnim manjinama, pa i „neprijateljska“, posebice u očima srpske politike koja ih je težila asimilirati.²⁹ Ipak, promatrajući kretanje broja Mađara i Nijemaca prema popisima stanovništva 1910. i 1921. godine, vidljivo je da je broj Mađara značajno opao, gotovo se prepолоvivši, dok je broj Nijemaca čak i porastao. Taj se trend može pripisati vjerojatno tome što se dio slavonskih Židova koji je govorio i mađarski i njemački jezik počeo deklarirati Nijemcima, a ne više Mađarima, budući da od Mađarske više nisu mogli očekivati nikakvu potporu. Ipak, u sljedećem međupopisnom razdoblju (1921-1931. godine) i broj Nijemaca je opao, vjerojatno asimiliravši se u hrvatsko stanovništvo, iako i dalje ne u tolikoj mjeri kao što je opao broj Mađara. Ipak, poznati egzodus i odmazda nad njemačkim stanovništvom pred kraj i nakon završetka Drugog svjetskog rata uvjetovali su posljedicu da su Nijemci praktično nestali iz Slavonije, te su Mađari preostali jedina značajnija neslavenska manjina u istočnoj Hrvatskoj.

Tablica 10: Broj Mađara na teritoriju današnje Hrvatske (Slavonija i hrvatska Baranja zajedno), te usporedba s brojem Nijemaca po popisima stanovništva 1910-1948. godine³⁰

Godina	Mađara	Nijemaca
1910.	141919	133084
1921.	88566	140409
1931.	68117	97020
1939.	59578	
1948.	51399	10144

Vjersko stanje

Mađari katoličke vjeroispovijesti činili su većinu u istočnoj Slavoniji između dvaju svjetskih ratova, naprema manjini Mađara koji su bili reformirane vjeroispovijesti. Većina tih katolika nalazila se u nepovoljnoj, pa čak i diskriminirajućoj situaciji. Tako su, primjerice, u Ivanovcima Đakovačkim Mađari činili apsolutnu većinu stanovništva; od 650 stanovnika 1937. godine

²⁹ Iako su odredbe Lige naroda formalno štatile prava nacionalnih manjina, njihov se položaj u Kraljevini SHS, odnosno Kraljevini Jugoslaviji, pogoršao u svakom pogledu.

³⁰ *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880-1991. po naseljima*, knjige 1-5; L. Sebők, A horvátországi magyarok a statisztikák tükrében; R. Gyémánt, Zs. Drozdik, A horvátországi magyarság területi és társadalomstatisztikai sajátosságai, 361-380. Podatak za 1939. godinu: OSZK, F 625 K-432/1/87

njih 434 bili su Mađari (66,77 %), svi katoličke vjeroispovijesti. Po prvi puta su u travnju 1937. godine poslali izaslanstvo đakovačkom nadbiskupu Antunu Akšamoviću,³¹ tražeći od njega mađarsku misu 4 puta godišnje, uključujući i mađarsko evanđelje, mađarsku propovijed i mađarske pjesme u crkvi. Prema njihovoj zamolbi, sami bi snosili putne troškove i opskrbu toga mađarskog svećenika. Akšamović je zamolbu odbio i zatim im glasno vičući rekao da, ako žele mađarsku misu, neka tada idu u Mohač. Kada su ponovili svoju zamolbu, izražavajući da su oni došli sa željom da ojačaju katoličku vjeru, Akšamović im je uzrujano rekao da si tada „kupe jedan radio, neka ga stave u jednu veliku sobu, neka se tamo svi zajedno skupe nedjeljom i neka tada slušaju mađarsku misu iz Budimpešte. Na svaku riječ ili izražavanje dobronamjerne potpore izaslanstva bez uljudnosti ih je otpravio. Izaslanici se nisu niti sjetili toga da su se u slučaju odbijanja možda mogli prebaciti na starokatoličku vjeru.“³²

Ni u obližnjim Đakovačkim Selcima, gdje je živjelo 380 Mađara katolika, uz 450 Nijemaca i 550 Hrvata, Mađari nikada nisu imali mađarskoga župnika niti ih je obilazio neki mađarski svećenik. U crkvi nije bilo ni mađarske mise, niti je vjernicima dopušteno da pjevaju mađarske pjesme, a i vjersko podučavanje bilo je isključivo na hrvatskom jeziku. Oni svoja prava čak nisu ni tražili od biskupa Akšamovića, jer su čuli da izaslanstvo obližnjih Ivanovaca Đakovačkih također nije imalo zadovoljavajuće rezultate.³³ Ipak, gajili su nadu da bi netko od Mađara koji su bili sjemeništarcu u Đakovu mogao biti namješten kod njih.³⁴

Ni u Čakovcima, u kojima su od 980 stanovnika 75 % činili Mađari katoličke vjeroispovijesti, nije bilo mađarske mise ili vjeronauka, jer župnik Jakša Imgrund (Hrvat iz Beraka) nije znao mađarski jezik. Međutim, on je bio jedan od rijetkih za kojeg Deákove bilješke navode da je bio tolerantan prema Mađarima, da je vjernicima dopuštao da pjevaju na mađarskom jeziku u crkvi, te da nikada nije bilo neslaganja u tom pogledu.³⁵

Stanje je u Vladislavcima nedaleko od Osijeka³⁶ bilo nešto kompliciranije. Podatci prikupljeni 1937. godine navode da je tada u mjestu bilo između

³¹ Tročlano izaslanstvo činili su Balázs Sóta, József Isaszegi i Károly Lenzsér, svi mještani Ivanovaca Đakovačkih.

³² OSZK, F 625 K-432/8/87

³³ OSZK, F 625 K-432/7/87

³⁴ Među Mađarima sjemeništarcima tada su u Đakovu bili József Tóth, Sándor Vass i Sándor Szilveszter.

³⁵ OSZK, F 625 K-432/10/87

³⁶ Više o Vladislavcima u: Denis Njari, *Vladislavci*, 2012.; Mijo Korade, Denis Njari, Filijala Vladislavci između dviju župa i dvaju biskupija u 19. stoljeću, *Diacovensia* 21 (2013), br. 3, 495-506.

1200 i 1300 stanovnika, od kojih je 90 % bilo Mađara. Vladislavci su kao filijala pripadali obližnjoj župi Čepin, a tamošnji je župnik znao mađarski jezik. Međutim, odnos između mještana i svećenika bio je prilično loš, u tolikoj mjeri da su mještani više puta upućivali pritužbe protiv njega biskupu Akšamoviću. Tim su se pritužbama na ponašanje svećenika pridružili i sami Čepinčani, ali je i ta deputacija, kao i ona iz Vladislavaca, bila bez rezultata. Deák o tom župniku navodi da je „čovjek star 70 godina, koji zna mađarski, održava i propovijed na mađarskom, ali je tako loš govornik, da čak i najjednostavniji ljudi imaju prigovore na njega. Župnik se školovao u Pečuhu. Mjesečno jednom dolazi u mjesto.“ Rezignaciju Vladislavčana komentira riječima „Sad su već također ravnodušni, jer ni temeljita pritužba nije bila dostojna biskupove pozornosti.“³⁷

Najveći bunt među Mađarima katolicima u istočnoj Slavoniji dogodio se u Starim Jankovcima. Tamo je od 1300 stanovnika 74 % bilo Mađara katolika, 7 % Nijemaca katolika, 9,5 % Hrvata katolika, 7 % Nijemaca evangeličke i reformirane vjere te Srba i Rusina zajedno 2,5 %. Katolički župnik u Starim Jankovcima tridesetih godina bio je Ilija Ivanković, za kojega izvor navodi da „je kao općinski zastupnik s programom Hrvatske seljačke stranke otišao u parlament i nije htio znati o željama Mađara“. Želje njegovih župnika Mađara bile su zapravo zamolbe za dozvolom pjevanja mađarskih pjesama u crkvi, koje su vjernici podnosili u više navrata. Nakon neuspješnog obraćanja župniku uputili su deputaciju biskupu. Deputacija je kod biskupa primljena „s neizmjernim nezadovoljstvom“. Prethodni neuspjeh kod mjesnog svećenika sad je već rezultirao velikim ugnjetavanjem, iako su njihovi zahtjevi već bili smanjeni na minimum. U početku su tražili i mađarsku misu, odnosno propovijed, no na kraju je poslanstvo krenulo samo zamoliti dopuštanje pjevanja mađarskih pjesama u crkvi triput godišnje. Izgledi su bili gotovo nikakvi, jer je bilo razvidno da je i sam biskup iz političkih razloga odobravao svećenikovo djelovanje i nije obraćao pažnju na sporadične prigovore koji su dolazili prema njemu. Povrh toga, u jednom je navratu 1930. godine biskup dao izjavu da su „Mađari slijepo subverzivni, da su se u mogućnosti voljni s crkvenom zastavom tući do smrti s nekoliko Hrvata koji žive u mjestu“.³⁸

U svibnju 1934. godine biskupu Akšamoviću putovalo je izaslanstvo koje se sastojalo od „najprestižnijih članova građana“³⁹ i skromno su tražili samo to da triput godišnje na veće blagdane – u vrijeme Božića, Uskrsa i Duhova – u crkvi pjevaju mađarski. Nakon što je biskup Akšamović poslušao zamolbu izaslanstva odgovorio je: „dok su Jankovci, ne može ništa, a ako pretvorite

³⁷ OSZK, F 625 K-432/4/87

³⁸ OSZK, F 625 K-432/9/87

³⁹ Članovi toga izaslanstva bili su mještani Starih Jankovaca György Bazancsik, József Kratafil, Tamás Strangár, János Tomonyi, András Asztalos, János Ivancsik i István Magyaros.

Jankovci u Jánosváros, onda...⁴⁰ Kad je na to skromno traženje stigao takav odgovor, vodstvo poslanstva odgovorilo je da se bez pomoći ne će moći spriječiti masovan prelazak vjernika, na što je biskup odgovorio: „neka, idite onda u Tursku“.⁴¹ Nakon toga ni s jednim sličnim poslanstvom biskup nije razgovarao, nego je i na najuljudnije sročenu zamolbu odgovarao tako da je napuštao raspravu.⁴² Razumljivo je stoga da je izaslanstvo koje je od samoga biskupa pokušalo dobiti pomoć – a uslijed tih događaja i mjesno mađarsko stanovništvo – većinom otišlo na stranu opozicije. Točnije, kod kuće su se u nju ubrajali zbog navedenih događaja.⁴³ Svaka potpora im je uskraćena, a razumna zamolba odbijena na najgrublji način i u mjestu je u jesen 1934. godine započelo uzmicanje mađarskog stanovništva. Deák navodi da „stanovništvo karakterizira smirena razboritost, nadajući se da će od biskupa nakon uzmicanja nakon polugodišnjeg čekanja doći potpora, ali kada je postalo u potpunosti beznadno stanje, lavina se nije mogla zaustaviti“.⁴⁴

Mađari su odanost katoličkoj vjeri zamijenili starokatoličkom vjerom, tako da se ne razlikuju od svoje stare vjere; jedino nisu priznali svećenika i tako je barem Božja služba bila na mađarskom jeziku. Nakon što je obavijest o njihovom prelasku na starokatoličku vjeru došla na znanje biskupu, ovaj je u najkraće vrijeme poslao je u Jankovce tajnika Szecskára, koji je govorio mađarski. Sazvano je više uglednijih mađarskih mještana, koji su tada već zamijenili vjeru, da se vrate natrag. Ali, oni to tada više nisu htjeli ni čuti. „Pretrpjeli su poniženje, prema Mađarima su gazili kao po blatu, a i inače im nisu dopustili ustati.“⁴⁵ Szecskár se bez uspjeha vratio natrag. Dogodila su se tako masovna obraćenja da su intervenirali i organi vlasti. U bilješkama s terenskog istraživanja tridesetih godina navodi se da su „zabranili prelazak“, to jest „nisu usvojili izlazak iz katoličke crkve kao prije, kao što zakoni zahtijevaju, nego su poslali opunomoćenike vlasti da zabrane prelazak i da nikome više nipošto ne dopuštaju prelazak“.

⁴⁰ U izvoru se navodi izvorni hrvatski tekst kako je donesen u citatu, za razliku od svega ostalog teksta koji je u izvoru na mađarskom jeziku.

⁴¹ Isto.

⁴² Kao posebno važno, Imre Deák je u svojim bilješkama naznačio da je u svibnju 1934. godine o vizitaciji biskupu Akšamoviću prikupio izjave i sjećanja više članova izaslanstva, koji su mu u potpunosti jednoglasno prenijeli navedene rečenice. Usto je pribilježio da to potvrđuje i velik broj stanovnika mjesta, koji su mu ustupili navedene podatke i dali mu potpuno otvorene ruke za korištenje tih podataka. Opunomoćili su ga i za to da njihova imena koristi gdje god smatra da je to potrebno.

⁴³ Svrstali su se u opoziciju u odnosu na hrvatsku politiku, dakle podržavali su vladinu (srpsku) stranku.

⁴⁴ OSZK, F 625 K-432/9/87

⁴⁵ OSZK, F 625 K-432/9/87

Izvješće je kao potpuno pouzdano otišlo i prema bačkom biskupu Lajči Budanoviću. Budanović je na dan Velike Gospe 1934. godine poslao u Jankovce mladog mađarskog svećenika, koji u vrijeme terenskog istraživanja nije bio još niti tjedan dana u mjestu. Taj svećenik je svaki dan držao propovijed, posebno obilježavajući mađarske svetce „držanjem oduševljavajućih govora“. Tako je održao i jedan govor sličnog sadržaja uslijed prethodnog dolaska vlasti. Govor je tom prigodom odjekivao čak i na groblju, gdje – prema mještanima – dotad još nikad nije bilo govora. Tada je u mjesto došao i hrvatski katolički svećenik zvani Páter Grga, koji nije govorio mađarski. Osim njega, u mjestu je nekoliko dana boravio još jedan svećenik, a bilješke navode da „o njemu pobliže nitko ne zna ništa“.⁴⁶

Takvo veliko zanimanje crkvenih vlasti i velika nastojanja primljena su u mjestu s pomiješanim osjećajima. Velika pažnja dirnula ih je jer, kao što su rekli bez iznimke, do tada se nije mogla čuti ni jedna jedina mađarska riječ u crkvi. Osim toga, potvrđuju i to da u susjednim mjestima „vjerski rat“ i dalje traje. Primjerice, u Marincima, u kojima je bilo oko 400 Mađara, bio je župnik József Kozmár, kapelan iz Čeminca, svećenik koji zna mađarski, ali koji nikada nije držao mađarske govore i nije dozvoljavao da vjernici pjevaju mađarski. Kada su to zatražili, isključili su ih iz crkve. Kozmár je nakon prelazaka na starokatoličku vjeru u više navrata došao u Jankovce, gdje je održao mađarske govore. I u Marincima su svi Mađari katolici željeli prijeći na starokatoličku vjeru, ali „nije im dozvoljen izlazak“. Isti takav slučaj bio je i u Opatovcu. Zbog zabrana svjetovnih organa vlasti nisu poduzimali pokrete, ali u vrijeme terenskog istraživanja vrlo su se zanimali za starokatoličku vjeru.

Starokatolički župnik Starih Jankovaca bio je Davazin Ivanović iz Vinokovaca, koji nije govorio mađarski jezik, ali je vjernike u Starim Jankovcima dva puta tjedno te na svaki poziv obilazio Gustav Csercsek. Vjernici su se za molitvu okupljali u kući kojom je gospodario Pál Péter i tamo su molili na mađarskom i pjevali mađarske pjesme.

Nakon prelazaka, kada su katolici zahtijevali svećenika pisali su bačkom biskupu Budanoviću. Do 1937. godine (kada su bilješke dovršene) njihovim se zamolbama udovoljavalo nekoliko puta godišnje i na njihov je trošak slan svećenik. Inače, katolici nisu pjevali na mađarskom jeziku, nego samo kad bi došao mađarski svećenik. Ponekad, u vrlo rijetkim slučajevima, došao bi svećenik Kozmár iz Čeminca.

Između katolika i starokatolika nije bilo posebnih sukoba, no ipak je stajanje bilo napeto. Prema mještanima, među kojima je bilo zagovornika obiju vjera, starokatolici su imali snažniji mađarski osjećaj. Obrazovaniji ljudi s objiju strana tražili su osnivanje jednoga kulturnoga društva. Njihova je poseb-

⁴⁶ OSZK, F 625 K-432/9/87

na želja bila to da na kraju u mjestu, ali i u susjednim mjestima, odvoje vjeru od nacionalnosti, kako bi se ozakonila i mađarska škola u mjestu, bez obzira na vjerske razlike.

Terensko istraživanje u mjestima gdje su u većini bili Mađari reformirane (kalvinske) vjeroispovijesti izvršeno je u trima naseljima: u Hrastinu, Laslovu i Retfali. U sva tri mjesta župnici su bili Mađari, održavali su i mađarsko bogoslužje i mađarski vjeronauk, te na njih nisu zabilježene pritužbe. U Hrastinu je to bio Zoltán Narancsik, u Laslovu István Ládi, a u Retfali Aurél Stadler, za kojega je navedeno i da već više desetljeća „brine o vjernicima i svemu posvećuje pažnju“.⁴⁷ U Hrastinu je bilo 406 reformiranih vjernika i 150 katolika, koji su većinom živjeli na okolnim pustarama. U Laslovu je bilo 867 reformiranih vjernika i 180 katolika. Katolički vjeronauk održavao je stariji svećenik Bezeczky iz Osijeka, koji je jednom tjedno, srijedom, dolazio i djecu podučavao vjeronauk. Bilješke navode da su ga u Laslovu svi voljeli, a da mu je „glavni čovjek u mjestu“ bio gostioničar László Mormor.⁴⁸ U Retfali je od 800 Mađara oko 500 bilo reformirane vjere, a 300 katoličke. Katolički mađarski vjernici bili su bez župnika i njihova djeca nisu imala mađarski vjeronauk. Međutim, Deák navodi da su „katolički Mađari bez organizacije“ i da „nisu dosada napravili ni koraka, a temeljem svoga udjela mogli bi potraživati mađarsku misu i vjeronauk“.⁴⁹

Gospodarsko stanje

Iz bilješki Imre Deáka koje je sastavio na temelju terenskih istraživanja može se iščitati i nešto podataka o gospodarskom stanju Mađara istočne Slavonije između dvaju svjetskih ratova. Tako, primjerice, za mještane Vladislavaca navodi da su marljivi, a bio je mišljenja da je ono što ih je sprječavalo u njihovom gospodarskom napredovanju to što nisu štedljivi. Kao primjer navodi da je prijašnji veleposjednik Sorger u 1900-tim godinama od svoga posjeda ponudio mjestu (selu) parcelizaciju oko 200 katastarskih jutara vlastite zemlje, ali Vladislavčani to nisu prihvatili. Nadalje navodi da su bili cijenjeni radnici i da su za nadničarski rad na veleposjedu tražili najvišu cijenu rada u okolnom području, a to su i dobivali plaćeno. Na taj način u Vladislavcima sama egzistencija, odnosno „žudnja za najopćenitijim“ nije bila upitna. Međutim, kao njihovu manu navodi da su pijanice, te da mjesto ima četiri gostionice. U naselju je bilo oko 120 krava, a svaka obitelj za vlastite je potrebe uzgajala i svinje, kojih je ukupno u mjestu bilo oko 500. U vremenu prije Prvoga svjetskog rata naselje je bilo tek u prvoj etapi razvoja, te je promjenama u vremenu na-

⁴⁷ OSZK, F 625 K-432/5/87

⁴⁸ OSZK, F 625 K-432/3/87

⁴⁹ OSZK, F 625 K-432/5/87

kon rata taj proces u potpunosti poremećen. Pomoć koju su dijelom uživali od mađarske države izgubili su, što je „kao da im je tlo izmaknuto ispod nogu“,⁵⁰ jer su ranije posredstvom mađarske (julijanske) škole, pod vodstvom učitelja u ruke mještana pristizala i korisna izdanja Ministarstva poljoprivrede.

I u Hrastinu i Laslovu bila je slična situacija; mještani su se uglavnom bavili poljoprivrednom proizvodnjom za svoje potrebe. Iako se i za Hrastinčane navodi da su bili traženi radnici za Vámosijevu tvornicu kudjelje (koja se nalazila između Hrastina i Vladislavaca), oni su tamo odlazili na rad samo u krajnjoj nuždi, kada su im prihodi bili potrebni za neposredno izdržavanje (egzistenciju), a kada bi te osnovne preduvjete zadovoljili, prestali bi ići tamo na rad. U Hrastinu je bila samo jedna gostionica. U Laslovu je pak bilo samo 7 tvorničkih radnika, a svi ostali preživljavali su od rada u poljoprivredi. Imali su oko 130 krava, a dobiveno mlijeko, kao i perad, prodavali su na osječkoj tržnici. Laslovčani su se bavili i proizvodnjom vina za vlastite potrebe, te je i za njih navedeno kako je „dosta jaka potrošnja alkohola“ u mjestu. U (Mađarskoj) Retfali uopće nije postojala gostionica u analiziranom razdoblju, mještani su većinom radili u osječkim tvornicama, a kod kuće bili većinu slobodnog vremena zauzeti vrtlaranjem.

Osječki Mađari u međuratnom razdoblju živjeli su u relativnom blagostanju, jer je bila stalna potražnja za njima kao radnicima. Pored toga, poimence je navedeno i nekoliko imućnijih Mađara veleposjednika koji su živjeli u Osijeku: Görög, Speiser, Iréne Pfeiffer i drugi. Obrtničkih mađarskih obitelji tada je u Osijeku bilo 20-25, a i nekoliko činovnika koji su radili pri privatnim poduzećima. Među državnim ili gradskim činovnicima nije bilo nijednog Mađara. Svi ostali radili su kao tvornički radnici ili nadničari.⁵¹

I Mađari u Đakovačkim Selcima bavili su se proizvodnjom vina za vlastite potrebe, a u mjestu je bilo oko 300 krava. Mlijeko su prevozili u mljekaru u Đakovo. Prije Prvoga svjetskog rata imali su vlastitu mljekarsku zadruga. Od obrtnika u mjestu, bio je jedan Mađar stolar i jedan kovač. Od ukupno četiriju vršalica u mjestu, tri su bile u rukama Mađara, a jedna u rukama Nijemca. Tako je i zaključak bilješki da su „Mađari marljivi, povećava im se imanje“.⁵²

Prikaz Mađara Ivanovaca Đakovačkih još je pozitivniji: „Ljudi su poduzetno raspoloženi, samosvjesni, otvorenih pogleda. Niti u jednom trenu se ne javlja osjećaj manje vrijednosti među Mađarima. Posebno na gospodarskom polju se bore za sebe, za potpunu jednakost, i u tom pogledu se primjerno

⁵⁰ OSZK, F 625 K-432/4/87

⁵¹ OSZK, F 625 K-432/6/87

⁵² OSZK, F 625 K-432/7/87

drže zajedno.“ U Ivanovcima su bila četiri Mađara obrtnika: po jedan kolar, trgovac, stolar i bravar. U mjestu je bilo 140 krava, 65 pari konja i 90 kola.⁵³

Mađari Čakovaca bavili su se pored uobičajenog poljodjelstva i uzgojem meda „iz ljubavi“ te velikim uzgojem peradi i vrtlarstvom, koje je omogućavalo raznovrsnu ishranu. „Ne pretjeruju u potrošnji alkohola. Piju vlastito vino, i to vrlo lagano, a i to s mjerom.“⁵⁴

Niti u Starim Jankovcima nije bilo prosjaka u selu, a i bezemljaši su si mogli osigurati egzistenciju radom u žetvi i nadničarskim poslovima. I u tom su kraju Mađari bili traženi i cijenjeni radnici. Svi su uzgajali svinje „za kućne potrebe“, a ukupan broj krava u selu bio je 230. Pored toga bavili su se i pčelarstvom te peradarstvom.⁵⁵

Zemlja i agrarna reforma

Područje oko Vladislavaca između dvaju svjetskih ratova obuhvaćalo je oko 2500 katastarskih jutara, od čega je 2000 pripadalo veleposjednicima Vámosiju, Speiseru i Mülleru, a u vlasništvu stanovnika bilo je oko 500 katastarskih jutara zemlje. Od navedene trojice veleposjednika, Vámosi je bio Mađar, a Speiser i Müller Nijemci. Pored već navedenoga, Vladislavci su imali i mjesni pašnjak od 40 katastarskih jutara. Stanovnici bezemljaši živjeli su od rada u nadnici, radili su u žetvenim radovima te su bili kočijaši. U međuratnom razdoblju u Vladislavcima nije provedena agrarna reforma.⁵⁶

⁵³ OSZK, F 625 K-432/8/87

⁵⁴ OSZK, F 625 K-432/10/87

⁵⁵ OSZK, F 625 K-432/9/87

⁵⁶ OSZK, F 625 K-432/4/87

Tablica 11: *Raspodjela posjeda prema veličini zemljišta*⁵⁷

Mjesto	30+ jutara	20-30 jutara	10-20 jutara	Patuljasti posjedi	Bezemljaši
Vladislavci		5	11	55 %	40 %
Hrastin	4	16	16	50 %	12 %
Laslovo ⁵⁸	1	20	28	219	40
Retfala ⁵⁹		4		85 %	10 %
Đ. Selci ⁶⁰	1	2	25	30 %	9 %
Ivanovci Đ. ⁶¹	3	10	72	33 %	10 %
Čakovci ⁶²	20	30	45	50 %	35 %
Stari Jankovci ⁶³	5	22 %	50 %	10 %	15 %

Područje Hrastina obuhvaćalo je 1200 katastarskih jutara. Od toga je u vlasništvu Vámosijeva veleposjeda bilo oko 1000 katastarskih jutara, mjesni pašnjak bio je oko 60 katastarskih jutara, a mjesna šuma oko 200 katastarskih jutara. U Hrastinu je provedena agrarna reforma na način da je od Vámosijeva, Kohnova i Schmidtova veleposjeda oduzeto oko 650 katastarskih jutara zemlje. Od toga je 100 katastarskih jutara dobilo 40 obitelji mjesnih Mađara. Među njima, samo je jedna obitelj dobila 6 katastarskih jutara, dok su ostalih 39 dobili po svega jedno ili dva jutra zemlje. Bio je potpuno očit nerazmjer i nepravda u dodjeli jer su naseljeni srpski dobrovoljci dobivali po 7-8 jutara zemlje.⁶⁴

Vrlo slično kao u Hrastinu, agrarna reforma provedena je i u Laslovu, gdje je izvlašteno 400 katastarskih jutara zemlje. Izvorno je bilo 113 tražitelja

⁵⁷ U rubrikama gdje se nalazi samo broj radi se o broju obitelji koje su posjedovale određenu površinu zemlje, dok se kod postotka radi o postotku mađarskog stanovništva u pojedinom naselju koje je posjedovalo određenu količinu zemljišta. Podatci su zabilježeni u tom obliku (broj/postotak) na različitim mjestima u izvorima te se stoga i u tabličnom prikazu donose tako, radi što preciznijeg prikaza.

⁵⁸ U Laslovu je 67 obitelji imalo između 3,5 i 5 jutara zemlje, a 152 obitelji do 3,5 jutra zemlje

⁵⁹ U Retfali je 60 % stanovnika imalo do 7 jutara, a 25 % do 3,5 jutra zemlje. Ostali su bili nadničari.

⁶⁰ Podjela se odnosi na mađarsko stanovništvo u mjestu. Uz navedene, jedna je obitelj imala posjed između 40 i 50 jutara zemlje, a dvije između 60 i 70 jutara.

⁶¹ Podjela se odnosi na mađarsko stanovništvo u mjestu. Uz navedene, obitelj Jánosa Bognára imala je posjed između 50 i 60 jutara zemlje, a obitelj Ádáma Kerczela 61 jutro.

⁶² Podjela se odnosi na mađarsko stanovništvo u mjestu. Uz navedene, jedna obitelj imala je 100 jutara zemlje.

⁶³ Podjela se odnosi na mađarsko stanovništvo u mjestu. Uz navedene, obitelj Pála Pétera imala je između 50 i 60 jutara zemlje.

⁶⁴ OSZK, F 625 K-432/3/87

među Mađarima, od kojih je 75 % dobilo zemlju, no svi po jedno jutro zemlje po muškom članu obitelji. Za tu su zemlju morali platiti i otkup između 1500 i 2000 dinara po katastarskom jutru, te općenito provedenom agrarnom reformom nisu bili zadovoljni.⁶⁵

Još su nezadovoljniji provedenom agrarnom reformom bili Mađari u Retfali. Ondje je zemlja oduzeta od posjeda grofa Pejačevića, a „može se reći da su od toga koristi imali samo Slaveni, od Mađara i Nijemaca samo je po 4 obitelji Mađara i 4 obitelji Nijemaca dobilo po 1 jutro, jer nisu uopće imali zemlje“.⁶⁶

U Đakovačkim Selcima, međutim, Mađari (i Nijemci) uopće nisu dobili zemlju agrarnom reformom, nego je ona raspodijeljena između 15 mjesnih hrvatskih obitelji i triju doseljenih nakon Prvoga svjetskog rata.⁶⁷

U Ivanovcima Đakovačkim je 140 jutara zemlje podijeljeno agrarnom reformom, a među onima koji su dobili tu zemlju bila su i tri Mađara, „zahvaljujući tome što i među Mađarima ima imena koja zvuče slavenski“. Svi ostali koji su dobili zemlju bili su Hrvati; međutim, brzo nakon što im je bila dodijeljena, oni su je prodavali. Glavni kupci te zemlje bili su Mađari, „koji izvrsno koriste svaku moguću prigodu“,⁶⁸ te su u konačnici Mađari u Ivanovcima ipak kupili zemlju koja je agrarnom reformom dodijeljena Hrvatima.

U Čakovcima su Mađari bili u potpunosti isključeni iz dodjele zemlje agrarnom reformom, a u samom je mjestu 300 jutara zemlje bilo raspodijeljeno među srpskim dobrovoljcima i kolonistima, koji su dobivali po 5,5 katastarskih jutara zemlje.⁶⁹

U Starim Jankovcima je agrarnom reformom od veleposjeda grofa Eltza oduzeto oko 110 katastarskih jutara zemlje, koju su dobili „Slaveni, mješovito Srbi i Hrvati“. Bilo je 11 obitelji srpskih dobrovoljaca koje su dobile po 8,5 jutara zemlje. Za dodjelu zemlje prijavilo se i oko 55 mađarskih obitelji bezemljaša, ali zemlju je dobilo samo 20 obitelji „onih kojima ime zvuči strano“, a i oni samo parcele po 2 jutra. Navedena je i pojava slična kao u Ivanovcima Đakovačkim, odnosno da su „Slaveni“ počeli prodavati svoju zemlju odmah nakon što im je vlasništvo uneseno u zemljišne knjige, „a nju kupuje starosjedilačko stanovništvo“, pod čime izvor podrazumijeva Mađare. Ta je pojava bila posebno zamijećena među srpskim dobrovoljcima koji su, prodavši zemlju, u najvećem broju slučajeva i iselili iz mjesta.⁷⁰

⁶⁵ OSZK, F 625 K-432/2/87

⁶⁶ OSZK, F 625 K-432/5/87

⁶⁷ OSZK, F 625 K-432/7/87

⁶⁸ OSZK, F 625 K-432/8/87

⁶⁹ OSZK, F 625 K-432/10/87

⁷⁰ OSZK, F 625 K-432/9/87

Školstvo

U Vladislavcima je od 1906. godine postojala mađarska julijanska škola (prije toga djelovala je pučka škola), koja se ugasila 1919. godine. Knjižnica julijanske škole uništena je u doba revolucionarnih previranja u mjestu nakon Prvog svjetskog rata. U jesen 1936. godine učiteljsko mjesto u školi u Vladislavcima preuzeo je Lajos Asztalos, sa svojom suprugom. Asztaloseva supruga je bila Hrvatica koja je ranije bila učiteljica u Osijeku. Ni sam Asztalos nije dobro znao mađarski, „nema ni ambiciju, jako iskvareno govori, ali s mještanima ni jednu riječ“. Broj djece koja su obvezna ići u školu bio je 1937. godine oko 120, s tendencijom rasta. Mnogi su dolazili u školu i s okolnih pustara i veleposjeda, ali nije bilo općenite provjere, „u školu idu samo oni koji hoće“. Obrazovanja na mađarskom jeziku nakon zatvaranja julijanske škole u Vladislavcima nije bilo, a ni sami mještani nisu u tom smjeru napravili nikakvu inicijativu. Deák navodi da „za mađarsku školu ima apsolutne potrebe, posebice stoga jer se broj djece vrlo brzo povećava uslijed velikog blagoslova djecom, tako da će se sadašnji broj školske djece u kratko vrijeme možda i za dvostruko povećati“.⁷¹

U obližnjem Hrastinu „s vrlo lijepim rezultatima djeluje reformirana vjerska škola. Ali ova škola izložena je snažnom nasilju.“ Osnivanje škole dogodilo se najkasnije 1770. godine, i radila je sa stalnim brojem od 60-70 djece od prvog do šestog razreda. U vjerskoj školi djelovao je jedan stalni učitelj. Školske godine 1930/31. ukinuta je vjerska škola, s opravdanjem da ne može osigurati učitelju prihod koliki dobivaju državni učitelji. Posljednji potpisani učitelj, Balázs Györffy, podnio je ostavku zbog toga što će ga preuzeti državna škola i dati mu punu plaću i pravo na mirovinu, a to mu vjerska škola ne može osigurati. Dao je ostavku 1930. godine, no još je i prilikom sastavljanja bilješki 1937. godine bio bez radnoga mjesta. Školske godine 1930/31. na mjestu vjerske škole osnovana je državna škola. Stanovnici mjesta na to nisu htjeli pristati i nisu htjeli dati djecu u državnu školu. Zbog toga su počeli dobivati ozbiljne kazne. Tako su, primjerice, poljoprivredniku Pálu Sulyosu iz Hrastina, koji je dobio zemlju u agrarnoj reformi, oduzeli dodijeljenu zemlju jer dijete nije htio dati u državnu školu. Mjesni redari i tamošnji čuvari reda u lomljenju opozicije svaki dan su pretraživali po redu svaku pojedinu kuću. Gdje god su mogli pronaći stare mađarske slike u ulju (*olajnyomat*), ili bilo kakvu sliku kao npr. vojnu, ratnu spomen-sliku, to su oduzeli i vlasnika kaznili zatvorskom kaznom. Takvog pretraživanja nije bio pošteđen ni župni stan, koji su također više puta do kraja ispretraživali. Nadalje, ako bi vlasti doznale da je netko govorio protiv državne škole, i to je također dovodilo do ozbiljnih zakonskih posljedica – zatvorske kazne.⁷²

⁷¹ OSZK, F 625 K-432/4/87

⁷² OSZK, F 625 K-432/3/87

Hrastinska državna škola imala je samo prva četiri razreda. Broj učenika zajedno s dobrovoljačkom djecom kretao se oko 100. Mađarskih učenika od I. do IV. razreda bilo je 45, ali roditelji se nisu usuđivali tražiti mađarsku školu, jer ih je bilo strah da im ne uzmu zemlju. Do 1934. godine u državnoj školi djelovao je jedan srpski učitelj, koji uopće nije znao mađarski. Nakon toga, uslijed velikog broja učenika, došao je i drugi učitelj. Od 1936. godine podučavao je Lav Popović, podrijetlom Crnogorac, koji također nije znao mađarski. Imenovanje je 1937. godine čekala i jedna „srpska učiteljica“ bez znanja mađarskoga. „Obrazovanje djece u rukama učitelja koji ne znaju mađarski kažu da ih potpuno očajava. Djeca još ne poznaju ni najelementarnije stvari, ne znaju ni čitati ni pisati. Ponašanje učitelja posebno pokazuje da hoće bezobzirno demoralizirati djecu, ne brinu o prevođenju u obrazovanju. Roditelji u tome ne mogu, a možda i ne će pomoći u svojoj obamrlosti (tj. već otupjevi).“⁷³

Situacija slična onoj u Hrastinu bila je i u Laslovu, gdje je također djelovala reformirana vjerska škola. Posljednja školska godina te škole bila je 1924/25. Razlog za zatvaranje bio je nedostatak mađarskog učitelja, jer nitko nije mogao zadovoljiti uvjete za učitelja. Država je isto tako zahtijevala da učitelju u vjerskoj školi daju punu plaću kakvu imaju i državni učitelji, što u to vrijeme nisu mogli osigurati, nego su mogli zadovoljiti samo „učiteljeve potrebe za usjevima“, a plaću u gotovu novcu nisu mogli dati u iznosu koji su imali državni učitelji. Tako se dogodilo prisilno zatvaranje škole. Prvi pregled napravljen je 1929. godine, prilikom novog otvaranja škole. Tada je tamo išao dr. Wimmer, na zamolbu tadašnjeg ministra obrazovanja, ali nisu prihvatili njegov prijedlog. Tako ni vlasti prema tumačenju hrvatskih zakona ne poznaju postojanje nacionalne manjine, nego izričito navode (*expressis verbis kimondják*) „prema strogom tumačenju starih hrvatskih zakona“ da je onaj tko živi u Hrvatskoj ujedno i hrvatske nacionalnosti. Tako nisu željeli priznati ni laslovačkoj mađarskoj manjinskoj školi nikakvo posebno manjinsko pravo. To je stajalište svojevremeno primijetio i sam Groll. Godine 1931. reformirani biskup Ágoston zatražio je otvaranje mađarske reformirane škole. Zamolba je otišla u ministarstvo, ali do 1937. godine odgovor nije stigao. Dana 26. ožujka 1937. godine reformirani prezbiterij laslovačke zajednice sastavio je novu zamolbu o interesu za reformiranu školu, ali nju je već sam ravnatelj škole odbacio, jer je zamolba u tom pogledu već bila poslana, te je smatrao da drugu zamolbu ne treba slati. Tu su pak zamolbu potpisima poduprli i svi roditelji.

Školske godine 1936/37. broj školskih obveznika u Laslovu bio je 55. Taj se broj stalno povećavao. Tako je školske godine 1925/26. broj učenika iznosio oko 30, a otada je rastao. Proporcionalan je bio broj reformirane i katoličke djece, a katolici su pokazivali tendenciju snažnijega rasta broja. Kada je školske godine 1936/37. školski inspektor Stefanov bio u obilasku škole, sam

⁷³ Isto.

je uočio i izjavio da su „djeca bez iznimke Mađari, a tako pohađaju hrvatsku školu, da još u višim razredima ne znaju što uče. Potpuno napamet pričaju bez iznimke, ne znaju što rečenice znače nego samo njezin izraz.“ Obrazovanje su provodili jedan učitelj i dvije učiteljice, a nitko od njih nije znao mađarski jezik. Učitelji nisu bili stalni, „jer i oni sami vide da djeca ne mogu uspijevati“, te su nakon kratkog službovanja u Laslovu tražili drugi položaj.⁷⁴

Vjeruje se da je reformiranu mađarsku vjersku školu u Retfali osnovao Mihály Sztárai još u doba reformacije te da je započela s radom već negdje između 1545. i 1547. godine. Ta je škola djelovala sve do svibnja 1931. godine, kada ju je država ugasila s opravdanjem da reformirana crkva ne može osigurati toliku plaću učitelju kao što može država, i – kao što je bio slučaj i u Hrastinu i Laslovu – tako je i retfalačka vjerska škola prestala s radom. Protiv toga čina u međuratnom se razdoblju nisu dogodili nikakvi koraci ili mjere. Ta je škola imala šest razreda, a državna škola osnovana umjesto nje imala je samo četiri razreda i samo na „državnom jeziku“. Stara vjerska škola imala je 1931. godine 53 učenika, a broj im se u vrijeme Austro-Ugarske kretao oko 50-60. Taj je broj ostao i nakon preuzimanja od strane države 1931. godine, samo se formalno smanjio, jer su sada bila četiri razreda umjesto prijašnjih šest. Bitno je naglasiti da se ti brojevi odnose samo na reformiranu djecu, a mađarske djece katoličkih roditelja bilo je još dvadesetak. U školi su od 1931. godine djelovali jedan učitelj i pet učiteljica, svi Srbi i Hrvati, od kojih nitko nije govorio mađarski jezik.⁷⁵ Korake za otvaranje mađarske škole u tridesetim godinama nije pokrenula ni reformirana crkva, ni politička zajednica.

U Đakovačkim Selcima julijanska škola nikad nije postojala; „kako se stariji sjećaju, njeno osnivanje spriječila je hrvatska vlast još u ono vrijeme (Austro-Ugarske, op. a.)“. Državna osnovna škola u međuratnom razdoblju djelovala je od prvog do četvrtog razreda. Mađarske djece školskih obveznika bilo je 35, njemačke 46, a hrvatske oko 120. Veliki broj hrvatske djece Deák objašnjava podatkom da su 1932. i 1933. godine doselile 23 hrvatske obitelji kao kolonisti iz Zagorja „s banskom pomoći, kao Hrvati, (...) u ovim obiteljima najmanje imaju po 5 djece. Zato je broj hrvatskih učenika velik.“ Za otvaranje mađarske škole u Đakovačkim Selcima nije se u međuratnom razdoblju dogodila nijedna inicijativa, no „školu bi jako voljeli, i poduprli svaku akciju u tom smjeru, a na isti način i akciju prema namještanju svećenika koji zna mađarski“.⁷⁶ U bilješkama se nalaze i detaljni podatci o tadašnjim učiteljima u Đakovačkim Selcima.⁷⁷

⁷⁴ OSZK, F 625 K-432/2/87

⁷⁵ OSZK, F 625 K-432/5/87

⁷⁶ OSZK, F 625 K-432/7/87

⁷⁷ István Popanko (promijenio prezime iz Papp), od 1924. godine u Selcima, čovjek od oko 48 godina starosti (1937. godine), zna mađarski. Njegova supruga, Hrvatica, od 1922. godine u

Julijanska mađarska škola u Ivanovcima Đakovačkim osnovana je 1913. godine, a prestala je s radom 1918. godine. Školske godine 1936/37. broj mađarske djece školskih obveznika bio je 50, njemačke 6, a hrvatske 19. Sveukupno je 72 djece pohađalo školu od prvog do četvrtog razreda. Stari učitelj bio je József Has, Nijemac, koji je tridesetih godina već bio otišao, a nije govorio mađarski. Na njegovo je mjesto došla supruga Matijevića, apotekara u Đakovu, koja također nije znala mađarski. U međuratnom razdoblju u Ivanovcima se također nije dogodio nijedan korak prema otvaranju mađarske škole. Školski odbor, koji se sastojao od Mađara, „jednu pokretačku akciju apsolutno bi odobrio“.⁷⁸

Julijanska mađarska škola u Čakovcima osnovana je 1906. godine, a prestala je s radom 1921. godine. Broj djece školskih obveznika od prvog do petog razreda bio je školske godine 1936/37. godine 106. Taj broj kod mađarske djece bio je u snažnom porastu. Od djece školskih obveznika 75 % su bili Mađari, Srba je bilo 30, a od njih su 7 bili djeca koja su dolazila s pustara. U školi su podučavala tri učitelja.⁷⁹ Ferenc Kovács, predsjednik mjesta (sudac) u Čakovcima, 1931. godine je za 82 učenika zatražio otvaranje mađarskog odsjeka od inspektorata, ali sve do 1937. godine na zamolbu nije stigao odgovor. Svi mještani Mađari pridružili su se toj zamolbi, „jer postoji velika potreba za njom“.

Knjižnica u Čakovcima postojala je u okviru julijanske škole, ali nju su nakon zatvaranja škole „bacili na potkrovlje“, a knjigama su ložili vatru. Međutim, još je i 1937. godine ostalo mnogo knjiga u potkrovlju. Deák za te knjige navodi sljedeće: „moji informatori ne znaju reći jesu li te knjige u stanju da bi se mogle koristiti. Dosad se u tom smjeru nije dogodio nikakav interes niti pokušaj. Nisu (Mađari mještani Čakovaca, op. a.) u tako intimnim odnosima s ravnateljem, da bi se nadali da njihova zamolba prema njemu ima rezultata.“⁸⁰

Do 1903. godine postojala je u Starim Jankovcima samo hrvatska mjesna škola, a 1903. godine u mjestu je osnovana julijanska škola koja je djelovala od prvog do petog razreda. U vrijeme otvaranja julijanske škole bilo je oko 90 učenika, a taj je broj prije rata povećan na 180-190. Pored julijanske škole bila je ostala i hrvatska škola koja je imala ukupno oko 15-20 učenika. U ju-

mjestu, oko 40 godina, ne zna mađarski; Anica Lorenc, Njemica iz Apatina, od 1934. godine u Đakovačkim Selcima, oko 25 godina stara, ne zna mađarski. Njemačka škola bila je u Đakovačkim Selcima od 1935. godine i u njoj je podučavala Anica Lorenc. Bio je i jedan Mađar član školskog odbora – János Laki.

⁷⁸ OSZK, F 625 K-432/8/87

⁷⁹ Stjepan Fligić, ravnatelj, Hrvat, 33 godine star; Jelka Milanović, Srpkinja, stara 30 godina (1937. godine); supruga dr. Halasija, liječnika iz Sotina, muž joj je Hrvat. Supruga ravnatelja Fligića govorila je mađarski.

⁸⁰ OSZK, F 625 K-432/10/87

lijanskoj školi bila su tri učitelja, u hrvatskoj školi jedan. U okviru julijanske škole bila je i knjižnica koju su činila dva ormara s knjigama, koja je nakon Prvog svjetskog rata premještena na školski tavan. I hrvatska i mađarska škola u mjestu u potpunosti su „glatko radile“ do 1918. godine, kada je julijanska škola prestala s radom.

Školske godine 1936/37. djece školskih obveznika u Starim Jankovcima od prvog do petog razreda bilo je 150, od čega je 75 bilo Mađara (njihov broj je pokazivao tendenciju snažnog rasta), 41 Nijemac (broj je pokazivao tendenciju rasta), te Hrvata, Rusina i Roma zajedno 34 (njihov je broj oscilirao). U školi su tada bila 4 učitelja, od kojih nitko nije govorio mađarski,⁸¹ no polovicu članova školskog odbora činili su Mađari.

György Bazsancsik tražio je oko 1923. godine otvaranje mađarske škole u Starim Jankovcima, kao zastupnik mjesta. Upravitelj vukovarske oblasti opravio ga je s odgovorom „budući da nema obuke mađarskih učitelja, ne treba ni mađarska škola“. Otada se nije dogodio nijedan pokušaj otvaranja mađarske škole, čemu su glavni uzrok bile trzavice nastale na političkom polju kao posljedica vjerskih potraživanja Mađara u Starim Jankovcima. Međutim, i 1937. godine u Starim je Jankovcima među Mađarima vladao konsenzus oko zajedničke želje za mađarskom školom, kao i za pokušajem upućivanja jedne nove zamolbe za osnivanje mađarske škole. Iako su Mađari katolici i starokatolici u mjestu bili djelomično podijeljeni po vjerskoj osnovi, u političkim su stajalištima bili potpuno ujedinjeni, i svjesni da mogu očekivati kako će se njihova zamolba susresti s poteškoćama čak i ako su složni u svojim potraživanjima prema vladajućim autoritetima, a kamoli kada bi još bili i razjedinjeni.

Inače, u Starim Jankovcima je 1934. godine otvorena i njemačka škola, u kojoj je podučavala Josefina Hajek. Tu su školu pohađali Nijemci iz takozvanih Malih Jankovaca (*Kisjankovci*), koji su zapravo bili odijeljeni samo u jednoj ulici i nisu imali potreban propisan broj učenika. Spomenuti *Kisjankovci*, odnosno ta jedna ulica, upravno je pripadala vinkovačkoj oblasti, za razliku od ostatka Starih Jankovaca koji su pripadali vukovarskoj oblasti, tako da su u hrvatsku školu išla i njemačka djeca.⁸²

Julijanska škola u gradu Osijeku prestala je s radom 1919. godine, i o tada nije bilo realno ni razmišljati o mađarskoj školi u Osijeku. „S bijegom (napuštanjem Osijeka, op. a.) mađarskih željezničarskih i službeničkih (tj.

⁸¹ Antal Fazekas, rođen u Sotinu, majka mu je bila Mađarica, a otac Nijemac, katolik, star 31 godinu; Dragutin Esert, ravnatelj, rođen u Vinkovcima, Nijemac, katolik, star 50 godina. Od 1918. godine podučavao je u Starim Jankovcima; Josefina Hajek, rođena u Vukovaru, Njemica, katolkinja, stara 33 godine, u Starim Jankovcima je predavala od 1935. godine; supruga Ivana Pappa, rođena u Zagrebu, Hrvatica, evangeličke vjere, stara 28 godina, u Starim Jankovcima od 1935. godine (dob svih učitelja zabilježena je 1937. godine).

⁸² OSZK, F 625 K-432/9/87

činovničkih, op. a.) obitelji nema toliko mađarske djece školskih obveznika, da bi se za njih mogao otvoriti mađarski razred prema školskom zakonu.“ U nedostatku mađarske škole mnoge mađarske obitelji uopće nisu slale djecu da pohađaju nastavu. U slučajevima kada su mađarska djeca u Osijeku i pohađala četiri razreda u hrvatskoj školi, Deák navodi da se za njih „može reći da su analfabeti, ili jednako nepismeni, (...) tako da mađarski tekst pišu hrvatskom fonetikom“. Kao savjet o eventualnom poboljšanju njihova obrazovanja navodi: „vrlo važna pomoć bila bi dostaviti mađarske knjige ili za mlade ili kroz obrazovanje, jer se zauzeti (tj. zaposleni, op. a.) roditelji kod kuće nemaju vremena baviti i djecom.“

Političko opredjeljenje

U pogledu političkog opredjeljenja gotovo svi Mađari u Vladislavcima bili su vjerni Mačekovoj Hrvatskoj seljačkoj stranci, uz izuzetak nekoliko većih gazda, koji su podupirali vladinu stranku.⁸³ Kao primjer potpore Mađara politici HSS-a svjedoči i politički skup 1939. godine u Vladislavcima na kojemu se dijelio „ilegalni letak“ s naslovom „Hrvati, Srbi i Mađari“.⁸⁴ Prije toga skupa političkih pokreta u mjestu nije bilo, stanovništvo je prema njima bilo u potpunosti ravnodušno.

Vodstvo nad Općinom Hrastin između dvaju svjetskih ratova bilo je „u rukama stranaca“. Bilježnik (tj. načelnik) je bio Ljubomir Sapić, Srbin pravoslavac, koji je 1926. godine doselio u Hrastin, a „mještane drži u potpunom teroru“. Mjesto podbilježnika nije bilo zauzeto, blagajnik je bio Josip Kubica (Kubica József), „Šokac iz Poljevice“ (*Poljevicáról*; Poljica?), a pisar je Pero Matanovac, „također Šokac iz đakovačkog kraja“. U pogledu stranačke pripadnosti „naselje ne stoji na jednom frontu. Politički pokreti ih ne zanimaju mnogo, uslijed ogorčenosti zbog prošlosti jako su povučeni.“ Bezemljaši su podupirali Hrvatsku seljačku stranku, za koju su se nadali da će riješiti njihove poteškoće. Ipak, od njih nisu imali zauzvrat nikakve posebne potpore. „Za njihove probleme nikoga nije briga, potpuno su oslonjeni sami na sebe.“ U vrijeme izbora bilježnik je nasilno provodio političku agitaciju za vladinu stranku, a tijekom samih izbora „radio je uvijek u korist vladine stranke“.⁸⁵

⁸³ Imre Deák u bilješkama nigdje ne navodi izričito ime *Radikalna stranka*, nego je naziva *vladinom strankom*. Međutim, pod tim misli na Narodnu radikalnu stranku (do 1929. godine), odnosno na Jugoslavensku nacionalnu stranku, te od 1935. godine na Jugoslavensku radikalnu zajednicu.

⁸⁴ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje: HDA), Gradanske stranke i društva 1919-1941., grupa VI (HR-HDA-1353), br. 984.

⁸⁵ OSZK, F 625 K-432/3/87

Mještani Laslova između dvaju svjetskih ratova živjeli su „zatvoren život, poslovi izvan područja mjesta ne zanimaju ih“. Bilježnik mjesta bio je Hrvat, stari zastupnik, koji 1937. godine „već polako ide u mirovinu“. Jednako tako i pisar je bio Hrvat, a zamjenik mu je bio Srbin. U upravi mjesta bila je još jedna osoba, Mađar iz Koroda, koji je radio za dnevnicu. Zastupnici/predstavnici u mjesnom vijeću također nisu bili mještani Laslova. Predsjednik mjesta (sudac), Péter Varga, bio je „imućan gazda, Mađar“. Isto tako, bilo je i 12 Mađara „porotnika“ (*esködtek*).⁸⁶

U doba izbora 1936. godine za zastupničko tijelo mjesta (općine) bile su uključene dvije liste; jedna je bila za vladinu stranku, a druga za program Hrvatske seljačke stranke. Broj birača u Laslovu tada je bio 380. Glasalo je 60 % birača, od čega je 60 glasova bilo za listu vladine stranke, a ostali su glasali za Mačekovu Hrvatsku seljačku stranku. Dakle, 168 glasova bilo je za HSS, ili 74 % od ukupno izašlih birača.

Inače, Mađari u Laslovu nisu bili aktivni u hrvatskoj politici. Iz Vojvodine je u doba izbora 1936. godine bio u mjestu izvjesni Djido Vukovics, predstavnik opozicije u Subotici, „s dva druga“ koji su održali i mađarski programatski govor. Nisu posebno mnogo obilazili osječki kraj. Izuzev njih, u Laslovu od kraja Prvog svjetskog rata nije bio nitko od mađarskih političara iz Mađarske, a kako nije bilo takve inicijative, ni mještani nisu bili orijentirani u nekom smjeru prema službenoj mađarskoj politici. Posebne političke nesloge u selu nije bilo „osim od izbornog uzbuđenja, ali se ono vrlo brzo raspline. Nikada se ne može reći da je pretjerano raspoloženje (...) toliko za sebe žive ljudi, da ih ni javne afere/poslovi uopće ne zanimaju. Ima nekoliko vođa, koji će ako prime potporu, s dobrim rezultatima znati temeljito organizirati rad.“

Slična politička stajališta kao kod laslovačkih Mađara bila su i u jedinom analiziranom gradskom naselju – u Osijeku. Bogatiji su Mađari bez iznimke glasovanjem podupirali (jugoslavensku) vladu, a bezemljaši ili siromašniji Hrvatsku seljačku stranku. U nedostatku organizacije, pak, bili su potpuno su razmravljeni, a zbog malog broja nije im dopušteno ujedinjavanje u politički pokret.

Ni u obližnjoj Retfali mađarsko stanovništvo nije imalo posebno vođen smjer političkoga života. U potpunosti su bili rascjepkani, „otvoreni su na milost ekstremistima i uključeni u politiku prigodom pojedinih izbora“. Političari ili politički agitatori iz Mađarske ili Vojvodine među njih nisu išli u međuratnom razdoblju, a Imre Deák navodi da je „njihovo ravnanje između stranaca, u borbi hrvatstva i srpstva“. Prigodom mjesnih izbora u jesen 1936. godine u Retfali je bilo osam samostalnih lista, od kojih su posebno mađarske liste bile tri. Načelnik mjesta, tj. sudac (*közszégi elnök, biró*), postao je jedan

⁸⁶ OSZK, F 625 K-432/2/87

doseljenik iz Dalmacije, cestar koji je u Retfalu doselio tek 1933. godine. Njegova lista je na kraju odnijela pobjedu, jer je na njoj bilo i nekoliko Mađara uz čiju se pomoć mogla uspješno organizirati većina. I pored toga bila su tri vijećnika Mađara u zastupničkom tijelu općine. Bilježnik mjesta Aleksandar Tucaković bio je već 1912. u mjestu kao službenik, a 1915. godine izabrali su ga za bilježnika. Imao je građansko obrazovanje, a posao je, prema svemu sudeći, uredno obavljao, pa su se i mještani Mađari o njemu pozitivno očitovali. Prije Prvog svjetskog rata načelnik-sudac Retfale bio je Stadler, reformirani župnik s biskupskom dozvolom (Stadler je i u međuratnom razdoblju ostao živjeti u Retfali). „On je u mjesto donio i provodio reforme. Sada posao u potpunosti stoji, u mjestu se ne događa ništa od univerzalnoga interesa. Zbog ravnodušnosti nitko ništa ne govori. Mađarstvo živi umirovljenim životom, i tako se radije podižu za hrvatstvo, iako od njih ne dobivaju nikakvu pomoć. Hrvati nose veliki inat prema mađarstvu (Mađarima), dok se u njihovim očima (očima Mađara, op. a.) radije manifestira simpatija za zastupnike i pitanja opozicije (misli se na opoziciju prema jugoslavenskoj vladi, op. a.).“⁸⁷

U Đakovačkim Selcima bilježnik mjesta (načelnik) bio je Iván Karalić, „Hrvat rođen u Gorjanima, koji ima dosta averzije prema mađarskom stanovništvu“. Kao primjer za to može se navesti podatak da je jedini put kada je Déaka zaustavila i pregledala žandarmerija, to bilo upravo prilikom obilaska Đakovačkih Selaca, a prema uputi bilježnika Karalića. Stanovnici Selaca su, ipak, bez obzira na nacionalnost, gotovo svi podržavali Mačekovu Hrvatsku seljačku stranku, koja je držala vlast i u samom mjestu. Mađari su se, zajedno s Hrvatima u mjestu, smatrali političkom opozicijom u odnosu na vladajuću politiku u državi. Međutim, Deák je smatrao da je političko obrazovanje bilo na prilično niskoj razini, jer im ni Hrvati nisu poštivali manjinska prava i isključivali su ih iz svakog vodstva gdje bi mogli imati apsolutna prava, sukladno svom udjelu u stanovništvu. Kao primjer se mogu uzeti i izbori 1936. godine, kada je u mjesno zastupničko tijelo od 12 zastupnika izabrano 6 Hrvata, 3 Mađara⁸⁸ i 3 Nijemca. Deák je smatrao da „Mađari traže svoja prava, ali vodstvu nedostaje samostalnosti i nemaju snage za energičnije akcije“. Prije izbora 1936. godine Mađari su javno naveli svoje zahtjeve, ali ih predstavnici Hrvatske seljačke stranke nisu uzeli u obzir, tako da su Mađari zajedno s Nijemcima osnovali vlastitu listu (no također s programom Hrvatske seljačke stranke). Na toj su listi istaknuli Nijemca kao kandidata za sudca (načelnik) i Mađara kao podsudca (zamjenik načelnika), koji bi zamijenili mjesta u sljedećem izbornom ciklusu (nakon 3 godine). No, ta je lista ostala u manjini, jer je većina glasala za listu složenu posredstvom mještana Hrvata, na kojoj su bili i Mađari i Nijemci. U Đakovačkim Selcima postojalo je zanimljivo poli-

⁸⁷ OSZK, F 625 K-432/5/87

⁸⁸ István Pallós, János Laki i János Nárai.

tičko stanje, i čini se posebnom značajkom toga mjesta, ako se može vjerovati navedenom mađarskom izvoru. Naime, lokalna lista vladine stranke navodno se slagala s gledištima politike Hrvatske seljačke stranke, predstavljajući tako opoziciju manjinama u mjestu, Mađarima i Nijemcima. Mađari i Nijemci s druge su strane na svojim listama podržavali program Hrvatske seljačke stranke, no ipak su imali posebne liste, pokušavajući tako izbjeći poistovjećivanje s većinskom hrvatskom listom. Na taj su se način pokušavali distancirati od „srpsko-hrvatske“ borbe.⁸⁹ Ipak, rezultati izbora 1936. godine pokazali su da su manjine i među sobom podijeljene i nejedinstvene u glasovanju. Glasača je na izborima 1936. godine ukupno bilo 397, dok je procijenjeni broj stanovnika bio 1500. Od toga broja, Hrvata s glasačkim pravom bilo je 188 (od 600 stanovnika Hrvata), Nijemaca 123 (od 500 stanovnika Nijemaca), a Mađara 86 (od 400 stanovnika Mađara). Prema tome, vidljivo je da su prema udjelu stanovništva s glasačkim pravom u najlošijem položaju bili upravo Mađari, jer je tek svaki peti Mađar imao glasačko pravo, dok je isto pravo imao gotovo svaki treći Hrvat u mjestu. Taj manji udio mađarskih glasača može se objasniti mogućim većim brojem djece koja još nisu imala glasačko pravo. S druge strane, moguće je da se i sami Mađari zbog nezainteresiranosti za politiku nisu išli upisati kao glasači. Konačno, moguće je da se radilo o manipuliranju biračkim popisom, na što je posebno upozorio mještane i Imre Deák prigodom svog dolaska u Đakovačke Selce u rujnu 1937. godine.

Ivanovci Đakovački u međuratnom razdoblju pripadali su općini sa sjedištem u Gorjanima (zajedno s Tomašancima). Bilježnik (načelnik) Gorjana bio je Martin Lovrić, koji je tridesetih godina doselio iz Erdevika. Na mjesnim izborima za zastupničko tijelo 1936. godine postojala je samo jedna lista u Ivanovcima, s programom Hrvatske seljačke stranke. Na toj je listi bilo po 6 zastupnika iz Ivanovaca i Tomašanaca te 12 zastupnika iz Gorjana. Od zastupnika iz Ivanovaca četvorica su bili Mađari, jedan Nijemac i jedan Hrvat.⁹⁰ Predsjednik mjesta-sudac u Ivanovcima bio je János Bognár. U izvoru se navodi da nema dogovora (slaganja) između Mađara i Hrvata, ali da u međuratnom razdoblju nije bilo ni posebnih sukoba i nesporazuma, jer su „odustali jedni od drugih“. Deák naglašava da „Mađari sigurno zbog agresivnog ponašanja Hrvata ne simpatiziraju hrvatstvo, idu po svojim putovima, provode svoje gospodarske planove, jer su po imetku jači (od Hrvata, op. a.). Tako se u potpunosti bave mjesnim pitanjima i ostaju izvan politike. Oni su sami prema tome (politički, op. a.) slabi, ali radije vole mirni stvaralački posao i marljivi

⁸⁹ OSZK, F 625 K-432/7/87

⁹⁰ U zastupničkom tijelu Mađari su bili Ferenc Király, János Király i István Fábián, Nijemac je bio Antal Sommer, a Hrvat István Somborac. (Kao što je već navedeno, izvor je pisan isključivo mađarskim jezikom, tako su i osobna imena Nijemca i Hrvata u ovom slučaju navedena u mađarskom obliku.)

svakodnevnim rad (...) iz dana u dan pojačavaju svoj imetak.⁹¹ U međuratnom razdoblju nitko od političara ili znanstvenika iz Mađarske nije ih posjetio ili se zanimao za njih.

U Čakovcima je bilježnik mjesta bio Svetislav Kovačević, „neoženjeni pravoslavac“, koji je 1919. doselio u Čakovce, a rođen je u Petrovcima oko 1897. godine. U „seoskoj kući“ je kao upravna službenica radila samo još jedna pisarka, „koja je mjesna Srпкиnja“. Predsjednik mjesta-sudac bio je Ferenc Kovács, Mađar, a u mjesnom zastupničkom tijelu bilo je 12 članova, osam Mađara i četiri Srbina. Na mjesnim izborima za zastupničko tijelo 1936. godine bile su dvije liste: vladine stranke i Mačekove Hrvatske seljačke stranke. Za listu vladine stranke glasovalo je 56 % glasača, ukupno 130 glasača, a za Mačekovu listu ostali. U oporbenom su taboru (Mačekovoj stranci) bez iznimke bili samo siromašniji Mađari, koji se nisu samostalno organizirali. Među nacionalnostima u mjestu nije bilo razdora, „žive u miru“, a „službeni aparat na svačije zadovoljstvo vrši svoju funkciju“.⁹²

Ni u Starim Jankovcima u upravi mjesta ni bilježnik ni službenici nisu bili ni Mađari ni mještani. Bili su netolerantni prema Mađarima, posebice od dolaska hrvatskog katoličkog župnika Ilije Ivankovića, „koji sa svakom svojom djelatnošću služi ciljevima Mačekove Hrvatske seljačke stranke i njoj u svakom pogledu služi“. Mađari Starih Jankovaca smatrali su da je Ivanković s političkog polja nesnošljivost prenosio na vjersko, što je uzrokovalo velike „grubosti“ među nacionalnostima, „snažno uznemirujući inače mir povučenoga mjesta, i zapravo to sve rezultira neslogom“. U bilješkama se navodi da „Ilija Ivanković čini po svakom političkom i nacionalnom pitanju, kao da je u narodnoj skupštini zastupnik s programom Hrvatske seljačke stranke, nemilosrdan je prema Mađarima koji podupiru vladu“. Vjerojatno su upravo zahvaljujući župnikovoj političkoj „agresivnosti“ Mađari u 80 % slučajeva glasali za vladinu stranku prilikom mjesnih izbora 1936. godine. Nadalje, mještani navode da su oni Mađari kojima je bila izdana svećenikova zemlja bili primorani glasati za njegovu listu (Hrvatske seljačke stranke). Prema procjeni, 1936. godine bilo je ukupno 300 glasača, od čega su 200 bili Mađari, 60 Nijemci, a 40 Hrvati. Ukupno je glasalo 280 glasača i od toga je 135 glasova dobila vladina stranka, a 145 Mačekova stranka. Takva velika podrška Mađara vladinoj stranci posebna je značajka lokalnih izrazito nepovoljnih političko-vjerskih uvjeta za Mađare u Starim Jankovcima i potpuna suprotnost političkih stajališta Mađara u drugim analiziranim slavonskim mjestima, gdje su masovno podupirali politiku Hrvatske seljačke stranke, zajedno s hrvatskim stanovništvom. Tri četvrtine članova mjesnog zastupničkog tijela bili su Hrvati, „jer je s agresivnošću na izborima 1936. godine pobijedila lista Hrvatske seljačke

⁹¹ OSZK, F 625 K-432/8/87

⁹² OSZK, F 625 K-432/10/87

stranke“. I službenici u upravi mjesta bili su „oruđe pod utjecajem Ivankovića“, odnosno članovi Hrvatske seljačke stranke. Mjesno zastupničko tijelo „ne sastaje se stručno, jer im sve služi kao političko oruđe“. Deák navodi da u svojim političkim akcijama Hrvati u Starim Jankovcima nisu bili samostalni, nego u svemu ovisni o Vukovaru i Hrvatskoj seljačkoj stranci. Mađari Starih Jankovaca bili su zainteresirani za javne poslove, ali njihov interes isključivo se svodio na međusobne razgovore, „ne znaju se izboriti i nemaju toliko jedinstvene volje da to naprave“. „Preko njih se vodi dugogodišnja bitka hrvatstva i srpstva. U toj bitci oni ne žele uzeti stranu, preko javnosti ih se u nju uvlači.“ Zbog toga nisu imali ni društvenih zajednica, jer su za bilo koju energičniju akciju bili bez potpore s obje strane. Mađarski osjećaj bio je jak i samosvjestan, ne samo kod starijih koji su pohađali julijansku školu, nego i kod mlađih, „zbog prosvjetnog djelovanja starijih“. Vrlo su se rado bavili problemima koji ih pate u mjestu, a povrhu toga imali su i određena potraživanja u pogledu suradnje i djelovanja Mađara na kulturnom polju. „Mladi“ su pozivali i na snažniju gospodarsku suradnju među Mađarima. Tridesetih godina, zamijetili su i djelovanje njemačkih mjesta u okruženju i počeli su govoriti o ostvarenju svojih vlastitih potraživanja po uzoru na njemačko kulturalno i gospodarsko djelovanje. U bilješkama se navodi da je Mađarima u Starim Jankovcima bilo „razmjerno dobro“ imovinsko stanje, da se primjerno drže zajedno i da „svoj obiteljski život uvijek potiču na više i bolje“.⁹³

Društva i udruge

Mađarskih društvenih organizacija u Vladislavcima u međuratnom razdoblju nije bilo, a nisu se dogodili ni koraci prema njihovu osnivanju. Mještani to nisu ni željeli, pa je Imre Deák smatrao da je u tu svrhu potrebna i velika propaganda. Za Vladislavčane se društveni život svodio na ples svake nedjelje. Sveukupno godišnje jednom, početkom školske godine, učitelj je zajedno sa školskom djecom održao po jedno predavanje, ali samo na hrvatskom jeziku. Kao kulturno-prosvjetno društvo Hrvatske seljačke stranke, u Vladislavcima je osnovana Sloga 1936. godine.⁹⁴

U Hrastinu je do kraja Prvoga svjetskog rata djelovalo Julijansko društvo. Nakon rata, od društva je preostala knjižnica, koja je završila kod reformiranog župnika Zoltána Narancsika, koji je mještanima posuđivao knjige na čitanje. Međutim, knjige su posuđivali većinom samo stariji, jer mlađi nisu znali čitati mađarski tekst. Knjige su od mnogo korištenja već bile gotovo nečitljive i „spremne za zamjenu“. U Hrastinu je u doba Austro-Ugarske bilo i Kreditno društvo od 200 dionica (*részjeggyel*) koje je osnovao O. K. H. Ono se ugasilo

⁹³ OSZK, F 625 K-432/9/87

⁹⁴ OSZK, F 625 K-432/4/87

1921. godine, a novo nije osnovano, i „zbog tog razloga ne događaju se (poduzetnički, op. a.) pokušaji“. Vatrogasno društvo bilo je također osnovano još u doba Austro-Ugarske. Predsjednik vatrogasnog društva bio je bilježnik (tj. načelnik), koji je vodio glavnu riječ, a članovi i vodstvo u većem su dijelu bili Mađari, no „Mađari ili ne mogu doći do riječi ili ni ne žele“. To je društvo bilo jedino koje je organiziralo proslave u mjestu, ali „svi su događaji bili srpskoga karaktera“. Također se i s djecom na kraju školske godine održalo predavanje „sa srpskim karakterom“, u kojemu djeca uopće nisu znala što govore ili pjevaju. U kolovozu 1937. godine izgrađeno je i svečano otvoreno sjedište vatrogasnog društva s velikom dvoranom, od mjesnog novca, za što je porez samostalno nametnuo bilježnik. U Hrastinu su mještani Mađari bili ogorčeni zbog događaja oko ukidanja škole, te se dijelom i iz toga bunta i na osnovi poduzetnih kandidata planiralo osnovati vodstvo mađarskog kulturnog društva u Hrastinu, ali su očekivali velik otpor kod bilježnika u davanju odobrenja. Drugi razlog zbog kojega nisu osnovali kulturno društvo bio je taj što nisu imali prikladnog prostora, a od bilježnika nisu dobili pravo korištenja velike dvorane vatrogasnog društva. Vodeću ulogu u društvenom životu Hrastina igrao je reformirani župnik, no on je već u međuratnom razdoblju bio stariji čovjek, a drugoga vodstva među mještanima Mađarima nije bilo.⁹⁵

Slično kao i u Hrastinu, i u Laslovu je prije Prvoga svjetskog rata postojalo Julijansko društvo, ali ono je odmah nakon rata ugašeno. Preostala je knjižnica koja je jednim dijelom bila kod župnika, a drugim dijelom „kod gazda“. Te knjige išle su među mještanima od ruke do ruke i već su tridesetih godina bile toliko pohabane da ih se gotovo više nije moglo ni koristiti. Postojala je i mjesna Kreditna zadruga, koju je osnovao O. K. H. (*Hitelszövetkezet az O.K.H. alakításában*), ali nije prosperirala, te je dvadesetih godina prestala djelovati. Nakon njezinoga gašenja, i Laslovčani su svoje poslove obavljali u susjednoj korođanskoj zadrugi. Tu je korođansku zadrugu bio pokrenuo korođanski reformirani župnik, no ona je još i u drugoj polovici tridesetih godina bila u začetcima. U Laslovu je tada djelovala i Hrvatska sloga, podružnica tamošnje zajednice Hrvatske seljačke stranke, no „nju općenito nije briga za gospodarske poslove (mađarskog, op. a.) stanovništva, nego se isključivo organizira samo oko politike Hrvatske seljačke stranke“. Zbog navedenog su stava djelovanje Hrvatske Sloge Mađari Laslova osuđivali i nisu sudjelovali u njezinom radu. Od 1929. godine u Laslovu je djelovala Zajednica kršćanske mladeži – KIK (*Keresztyén Ifjusági Egyesület*), pod vodstvom reformiranoga župnika. Inače, za župnika je navedeno da je mnogo brinuo o poslovima društva i organizirao sustavna predavanja iz kulture. Pored toga, navodi se da je župnik bio „stručnjak za glazbu, koji mladež obrazuje i u pjesmama, pored povijesnih i književnih sati“. Godine 1937. društvo je imalo 40 članova koji

⁹⁵ OSZK, F 625 K-432/3/87

su sustavno pohađali predavanja. Ipak, najaktivnije je bilo vodstvo Vatrogasnoga društva, čiji su svi vijećnici (zastupnici) i članovi bili isključivo Mađari. To društvo organiziralo je povremeno djelatna predavanja i predstave pod vodstvom tajnika društva Henrika Bárdosa te je na taj način pružalo mještanima i zabavu. Kao posljednje, u Laslovu je u međuratnom razdoblju djelovalo Društvo za prodaju svinja, koje je osnovao veleposjednik Reisner zbog pridobivanja svinja za izvoz. Mjesto od toga nije imalo nikakve koristi, „jer je tov svinja toliko minimalan, da taj izvoz za društvo ne može značiti ništa, nego služi za cilj samome Reisneru“.⁹⁶

U Mađarskoj Retfali je društvo *Čitateljski krug* preostalo još iz vremena prije Prvog svjetskog rata. Do 1931. godine nije bilo aktivno, a tada je rekonstruirano i ponovno aktivirano. Glavni organizator bio je Ilija Podrugović iz Tordinaca, koji je taj Krug čitatelja organizirao „na mađarskom temelju“. Podrugović je inače bio i mjesni službenik u Retfali, supruga mu je bila Mađarica, te je i on sam govorio mađarski. Predsjednik društva bio je Sándor Király. Njihova knjižnica zapravo je bila ostatak stare julijanske knjižnice, i upravo su te knjige posuđivali na čitanje. Predsjednik društva i mjesni kantor Árpád Spaniel u Retfali su povremeno organizirali i mađarske predstave. Spomenuti kantor Spaniel bio je voditelj i Crkvenog pjevačkog zbora, koji je „postojao još od starih vremena“, a imao je 25 aktivnih mješovitih članova (muškaraca i žena). U Retfali je postojalo i Vatrogasno društvo kojemu su u vodstvu bili Mađari, a kao obični članovi bili su osim Mađara i Nijemci. No, za razliku od nekih drugih mjesta, u Retfali se Vatrogasno društvo nije bavilo kulturnim radom. Pored navedenoga, u Retfali je dvaput tjedno reformirani župnik održavao predavanja za učenike koji su završili četvrti razred. Radilo se o tridesetak mladića i djevojaka u dobi od dvadesetak godina, koji su redovito pohađali ta predavanja. U župnom uredu postojao je izrađen i temeljni plan i program za jednogodišnje tečajeve „za one koji žele proširiti svoje znanje“, kao i tečaj za ljude starije dobi.⁹⁷ Prema svemu sudeći, taj tečaj od strane vlasti nikada nije odobren, te nije ni zaživio.

U Đakovačkim Selcima također su prije Prvog svjetskog rata postojali Julijansko društvo i Kreditna zadruga, a obje su zajednice 1918. prestale s radom. U mjestu je u međuratnom razdoblju postojalo Vatrogasno društvo, no Mađari su u njemu imali malu ulogu. U Đakovačkim Selcima je 1934. godine osnovan *Kulturbund*, a 1936. godine Sloga, u čijem su osnivanju sudjelovali i Mađari. Međutim, društvo nije pokrenulo nikakvo konkretno djelovanje. Mađari u Đakovačkim Selcima godišnje su jednom organizirali bal, no osim toga njihova je „jednoglasna želja“ bila osnovati i Mađarsko kulturno društvo.⁹⁸

⁹⁶ OSZK, F 625 K-432/2/87

⁹⁷ OSZK, F 625 K-432/5/87

⁹⁸ OSZK, F 625 K-432/7/87

I u Ivanovcima Đakovačkim je od Julijanskog društva koje je ugašeno 1918. godine preostala knjižnica sa 130 knjiga. U školi je preostalo 50 knjiga, a mještanin József Cseke preuzeo je 80 knjiga i posuđivao ih za čitanje. Na nagovor Imre Deáka, 1937. godine Mađari su i preostale knjige uklonili iz škole i premjestili ih u zajedničku knjižnicu (vjerojatno kod spomenutog Csekea). Godine 1926. u Ivanovcima su Mađari osnovali Štednu i pripomoćnu zadrugu (čije je sjedište u Zagrebu). U toj su se zadrugi bavili depozitima te su tako, primjerice, za jednu dionicu vrijednosti 60 dinara godišnje plaćali 12 dinara. Promet s depozitima u Ivanovcima je već 1937. godine iznosio 100 000 dinara. Iz te su se svote osiguravali i kratkotrajni (tromjesečni) zajmovi u mjestu. Sa središnjicom u Zagrebu bili su u dobrim odnosima: „ne smetaju im s nepotrebnim provjerama, u potpunosti rade sami“. Pored Mađara, među članovima je bilo i nekoliko Nijemaca i Hrvata. Kao posljednje društvo, u Ivanovcima je u travnju 1936. godine osnovana i Sloga, „ali se ona isključivo bavi političkim djelovanjem. I Mađari su pokušali s društvom kao sa zadrugom raditi, ali društvo ne djeluje na taj način“.⁹⁹

U Čakovcima su prije Prvoga svjetskog rata postojali Julijansko društvo i Kreditna zadruga, osnovana od O. K. H. Julijansko društvo rasformirano je odmah po raspadu Austro-Ugarske, a Kreditna je zadruga prestala s radom 1920. godine. Poslije toga nije se dogodio pokušaj osnivanja nijedne mađarske društvene ili trgovačke udruge u Čakovcima. Međutim, osnovana je Sloga 1936. godine, a njoj su se pridružili i Mađari. Čak i njezin predsjednik, András Jánosi, bio je „mađarskoga podrijetla, ali čovjek hrvatskog osjećanja“. Glavni cilj toga društva bila je maksimalizacija cijena životinja. I u Vatrogasnom društvu članovi su bili gotovo isključivo Mađari. Sam predsjednik društva bio je bilježnik (načelnik), a zapovjednik Sándor Varga, „vrlo čestiti Mađar“. Vatrogasno društvo djelovalo je i na društvenom polju; organizirali su amaterska predavanja i narodne predstave u tri čina, više puta godišnje. Vlastite prostorije nisu imali, nego su predstave održavali u prostorijama škole. Predavanja za državne blagdane u školi je održavao i Srpski krug čitatelja, u kojem nije bilo nijednog Mađara. Mađari su krajem tridesetih godina već započeli prepisku s organima vlasti o svojoj namjeri osnivanja mađarskog kulturnog društva. Otkupili su i gradilište za vlastiti dom kulture i počeli prikupljati sredstva za gradnju te čekali odobrenje, no ono nije stiglo.

U Vatrogasnom društvu u Starim Jankovcima vodeću ulogu imali su Mađari, a u djelovanju su osim Mađara udio imali još samo Nijemci. To je društvo svojim radom zamjenjivalo društvene zajednice (udruge), jer su djelovanje društava u svakom pogledu sprječavali organi vlasti. Predsjednik društva tridesetih godina bio je János Karlicsek, mjesni mesar i „dobar gospodarstvenik“, koji je često tražio od vukovarskog bilježništva (*főszolgabíróság*) do-

⁹⁹ OSZK, F 625 K-432/8/87

zvole za održavanje priredbi, ali su one uvijek odbijene. Tako je, primjerice, 1934. i 1935. godine poticao na rad malu amatersku skupinu mjesnog mađarskog narodnog kazališta koja je pripremila predstavu 'Crvenokosa', ali ni za njezino održavanje nisu dobili dozvolu. „Toliko je veliko bilo žrtvovanje glumaca, da kad su za Uskrs 1936. godine čuli, da amateri u Svetozaru Miletiću (selo na sjeveru Bačke, op. a.) predstavljaju taj komad, u punom broju su otputovali u Miletić, da pogledaju tu predstavu.“ Mladi kazališni amateri u Starim Jankovcima bili su toliko motivirani da su do Sombora putovali vlakom i zatim pješčili do Miletića. Kako su nakon predstave i pješčenja natrag do Sombora zakasnili na vlak, vratili su se u Stare Jankovce tek jutarnjim vlakom sljedećega dana. Inspirirani tom predstavom u više su navrata i kasnije tražili dozvolu da je održe, ali bez uspjeha. Vjerojatno je tako bezazlenu narodnu predstavu u Starim Jankovcima, kao i općenito sve vrste mađarskih skupova, vlast zabranjivala zbog sukoba koji su se u mjestu događali u vezi sa župnikom i biskupom te prelascima na starokatoličku vjeru koji su zatim uslijedili. Zbog toga su u tajnosti Mađari osnovali i *Agrariju* – zadrugu za seljačku ispomoc, po uzoru na njemačku mjesnu zadrugu koja je osnovana 1930. godine. Svaki član je po dionici tjedno plaćao 5 dinara, a na plaćanje su se obvezali na 4 godine. Iz prikupljenog kapitala davali su se krediti. Već 1925. godine na sličnim je principima u Starim Jankovcima osnovana Hrvatska seljačka zadruga, „ali zbog nepouzdanosti njihovog vodstva i nedostatka interesa već prije nekoliko godina (oko 1930. godine, op. a.) je u potpunosti prestala s djelovanjem. Novo pokretanje djelovanja ne može se ni zamisliti.“¹⁰⁰

Zaključak

Iz primjera iz konzultiranih izvora može se zaključiti da su Mađari u istočnoj Slavoniji u međuratnom razdoblju svakako bili diskriminirani kao nacionalna skupina u odnosu na hrvatsko i posebice srpsko stanovništvo. Ta se diskriminacija prvenstveno očitovala na planu vjerskih prava, prava na obrazovanje na vlastitom jeziku te u neskrivenoj isključenosti slavonskih Mađara iz agrarne reforme. Netolerantan stav prema katoličkim Mađarima posebice je eksplicitno izražavao đakovački biskup Antun Akšamović, a najveći skandal kao posljedica toga bilo je prelaženje katoličkih Mađara u Starim Jankovcima s katoličke na starokatoličku vjeru.

U naseljima u kojima su u većem broju bili zastupljeni Mađari reformirane (kalvinske) kršćanske vjeroispovijesti velik je problem predstavljalo ukidanje postojećih vjerskih škola koje su dotad obrazovale na mađarskom jeziku i njihovo preuzimanje od strane države. Većina mađarske djece u cjelokupnom međuratnom razdoblju nije mogla pratiti nastavu na „državnom“

¹⁰⁰ OSZK, F 625 K-432/9/87

jeziku, jer su govorili samo mađarski jezik. Zbog toga su neki roditelji prestali slati djecu u škole, što je rezultiralo drakonskim kaznama, oduzimanjem poljoprivredne zemlje i zatvorskim kaznama za roditelje. Na sličan su način ugašene i ranije postojeće škole koje je bilo osnovalo Julijansko društvo, a nakon Prvoga svjetskog rata ih je preuzela Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Mađarski učitelji koji nisu iskoristili mogućnost optiranja i sami iselili u Mađarsku dobili su otkaze i zamijenili su ih učitelji lojalni režimu. Znakovita je činjenica da ni u jednom od analiziranih naselja nije zabilježen nijedan učitelj koji bi znao mađarski jezik.

Iz agrarne reforme, od koje su siromašniji mnogo očekivali i čak se i naivno prijavljivali za dodjelu zemlje, Mađari su bili su potpuno isključeni. Simbolične površine od jednoga do maksimalno dva katastarska jutra zemlje (odnosno od oko 0,5 do maksimalno 1 hektara zemlje) dobivali su isključivo oni čija su prezimena zvučala slavenski, a i tada u navedenoj simboličnoj mjeri, što su još pritom morali i otplaćivati. Ipak, u gospodarskom su smislu Mađari u većini analiziranih naselja nastavili napredovati i u pravilu su bili u boljoj gospodarskoj i socijalnoj situaciji od hrvatskoga stanovništva. Dijelom se to vjerojatno može zahvaliti prednostima koje su stekli dok su još živjeli u povlaštenim uvjetima u doba Austro-Ugarske Monarhije, ali u više je primjera vidljivo da su nastavili gospodarski napredovati i u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, kada im situacija nije bila nimalo politički naklonjena, nego ih je u brojnim slučajevima i diskriminirala po nacionalnoj osnovi, posebice u već spomenutoj agrarnoj reformi. Tako su nerijetko zabilježeni i slučajevi da bi Srbi i Hrvati vrlo brzo prodavali zemlju koja im je dodijeljena, praktički odmah nakon što bi to bilo zabilježeno u katastarskim knjigama i gruntovnicama. Tu su zemlju vrlo često kupovali upravo mjesni Mađari.

Za politiku su istočnoslavonski Mađari u međuratnom razdoblju uglavnom bili nezainteresirani, a u vrijeme izbora u velikoj su mjeri podržavali politiku Hrvatske seljačke stranke. Nisu imali vlastite političke pokrete, nego su se u političkom smislu solidarizirali s Hrvatima u oporbi prema vladajućem beogradskom režimu. Iznimka od toga bili su značajno bogatiji pripadnici iz mađarske nacionalne skupine koji su podržavali državni režim te mještani Starih Jankovaca koji su bili isfrustrirani vjerskom politikom vlastitoga župnika, ali i biskupa Akšamovića prema njima. Političko stanje u Mađarskoj nije im bilo poznato, a i službena mađarska politika bila je uglavnom nezainteresirana za njih. Jedini terenski uvid u njihovo stanje izvršio je dr. Imre Deák, čije su bilješke i prikupljeni podatci i najvažniji izvor ovoga rada.

Istraživanje koje predstoji i koje bi svakako bilo opravdano jest i analiza povijesti Mađara u hrvatskoj Baranji u međuratnom razdoblju, bez obzira na to što u tom razdoblju Baranja nije bila pod hrvatskom administrativnom upravom. Zatim, svakako bi trebalo istražiti i povijest malih, raspršenih mađarskih

seoskih zajednica u zapadnoj i sjevernoj Slavoniji, odnosno u bjelovarskom i virovitičkom kraju, i konačno, povijest Mađara u hrvatskim urbanim naseljima. Pritom treba ponovno naglasiti da ni ovdje izvršena analiza istočno-slavonskih naselja s mađarskim stanovništvom nije cjelovita i da zasigurno preostaje značajan prostor za njezinu nadopunu.

Summary

THE HUNGARIANS OF EASTERN SLAVONIA BETWEEN THE TWO WORLD WARS

This paper is an attempt to present the social, political, economic, cultural and religious positions of the Hungarian national minority during the interwar period primarily based on archival materials as a result of field research of Imra Deák in Eastern Slavonia in the second half of the 1930s. From examples of the source materials consulted, the conclusion can be drawn that the Hungarians as an ethnic group were clearly discriminated against during the interwar period in comparison to the Croatian and particularly the Serbian population in Eastern Slavonia. The discrimination was apparent primarily in religious rights, rights of mother tongue education and the overt exclusion of the Slavonian Hungarians from the land reform. Symbolic areas of one to a maximum of two acres were assigned only to those whose last names sounded Slavic. However, in most of the analysed settlements the Hungarians continued to progress economically and in general they were in a better economic and social situation than the Croatian population.

The intolerant attitude towards the Catholic Hungarians was explicitly expressed by the Đakovo Bishop Antun Akšamović and the greatest scandal, as a result of this, was that the Catholic Hungarians in Stari Jankovci converted from Catholicism to Old Catholicism. The major problem in settlements with a majority of Reformed (Calvinistic) Christian Hungarians was the closing of existing religious schools, where the classes had been held in Hungarian, and the state taking them over. The majority of the Hungarian children, during the entire interwar period, had not been able to follow the classes conducted in the “state” language, because they spoke only Hungarian. Accordingly, some parents had stopped to send their children to school; the consequences were draconian penalties such as the seizure of farmland and the imprisonment of the parents.

The Hungarians in Eastern Slavonia were during the interwar period mostly uninterested in politics; however, during the elections most of them supported the policy of the Croatian Peasant Party and showed solidarity with the Croats in opposition to the ruling Belgrade regime. An exception to this was the quite rich members of the Hungarian ethnic group, supporting the state regime, and the inhabitants of Stari Jankovci, frustrated by the religious policy of their own priest, but also by Bishop Akšamović’s behaviour towards them. They were not acquainted with the political situation in Hungary and the official Hungarian policy was mainly uninterested in them.

The detailed analysis comprised nine settlements: Vladislavci, Hrastin, Laslovo, Retfala, Osijek, Ivanovci Đakovački, Selci Đakovački, Čakovci and Stari Jankovci.

Key words: Hungarians, Eastern Slavonia, Hungarian national minority, ethnic minority policy, Kingdom of Jugoslavia

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Denis Njari

Pedagoški fakultet Dániel Berzsenyi, Zapadnomadžarsko sveučilište

– Sveučilišno središte Savaria, Szombathely

(Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Kar, Nyugat-magyarországi Egyetem

– Savaria Egyetemi Központ, Szombathely)

denis.njari@gmail.com